

Vojno-obavještajni rad dr. Karla Radoničića i grupe domobranskih mornaričkih časnika za NOP i veza s I. S. (1943. - 1944.)

Ovaj prilog donosi rezultate istraživanja djelovanja i sudbine jedne grupe mornaričkih časnika, dočasnika i civila osuđenih na Ratnom sudu Zapovjedništva grada Zagreba NDH, koji je od rujna 1943. do svibnja 1945. osudio niz grupa i pojedinaca, domobranskih časnika i vojnika, zbog ilegalnog rada za Narodnooslobodilački pokret (dalje: NOP). To je dio opsežnog istraživanja djelovanja antifašista u vojsci NDH u Zagrebu za vrijeme Drugoga svjetskog rata za NOP organiziranih od malog broja članova KPH, čije djelovanje uglavnom nije istraženo. U radu će se prikazati i djelovanje i sudbina pripadnika represivnog aparata NDH, istražitelja, tužitelja i sudaca.

Uvod

Ovim radom želim potaknuti istraživanja o zbivanjima u Drugom svjetskom ratu u Zagrebu kroz sudbine pojedinaca, jer se bavljenjem brojevima često zanemarivalo da se iza njih nalaze konkretni ljudi, a kroz sudbine pojedinaca može se dobiti vjerodostojnija slika stvarnih zbivanja. Rad tih organizacija, posebno tijekom 1943. i 1944., ostao je gotovo potpuno neistražen, a velike količine arhivskog gradiva otvorenog nakon 1990. daju mogućnost novih istraživanja i novih pogleda.

U istraživanju sudbine pojedinaca osuđenih 1944. u grupi „Radoničić i drugovi“, kao i drugih grupa pojedinaca, uz prividno opsežno i raznovrsno, ali vrlo fragmentarno sačuvano gradivo o ovom razdoblju, teško je doći do konačnih podataka o svim pojedinostima njihovih sudbina, tim više što dio gradiva još nije dostupan istraživačima. Ipak, obilje gradiva omogućuje da se i o ovoj grupi napiše znatno opširniji rad. Ovdje se donose rezultati istraživanja dokumenata iz fondova KPH i službi SFRJ s jedne strane, kao i iz fondova NDH.

Vojni sudovi NDH su od 1941. djelovali na temelju zakona Austro-Ugarske iz 1901. i Kraljevine Jugoslavije iz 1929. i 1931. godine. Od 1942. postojali su i vojni i ratni sudovi koji su 1943. objedinjeni u ratne sudove, za svaki zdrug, diviziju i zbornu područje, te Ratni sud Zapovjedništva grada Zagreba. U Zagrebu su djelovali i Zemaljski ratni sud, te ratni sudovi Bojnog zrakoplovstva,

Zapovjedništva mornarice, Oružništva, Ustaške vojnice, Poglavnikovog tjelesnog sdruga, 2. hrv. divizije i 16. doknadne divizije. Osim ovih sudova postojali su i pokretni prijekni sudovi koji su sudili civilima, ali i vojnicima, te redovni sudovi.¹ Ratni sud Zapovjedništva grada Zagreba počeo je djelovati 1. rujna 1943. godine.

Do početka 1943. istrage o političkim deliktima vodila je Ustaška nadzorna služba (UNS), koja je mogla, bez odluke suda, uhićenike osuditi na smrt, određivati za taoce ubijane za odmazdu, ili ih slati u logore. Usporedno je djelovalo Ravnateljstvo za javni red i sigurnost (Ravsigur) nastalo iz predratnog Redarstvenog ravnateljstva, s mrežom županijskih redarstvenih oblasti (ŽRO), kotarskih i nižih instanci. Redarstvena oblast za grad Zagreb (ROZ) imala je rang ŽRO-a.² UNS je 1943. ukinuta, njeni ljudi ušli su u Ravsigur, a politička represija je nastavljena, o čemu govore i „dnevna izvješća“ ROZ-a u kojima je broj političkih uhićenika bio uvijek značajno veći od kriminalnih.³

Pripadnike oružanih snaga NDH do 1943. uhićivali su organi UNS-a, Ravsigura i ROZ-a, a od tada novoosnovano Redarstvo oružanih snaga (REDORS).⁴ Istrage nad vojnim osobama u Zagrebu provedene su uglavnom u zatvoru u Đorđićevoj i kaznionci na Savskoj cesti, a za vrijeme suđenja bili su u zatvoru na Novoj Vesi. Sudilo je sudsko vijeće koje je činio jedan domobranski časnik sudac (predsjednik) i dva časnika. Osuđeni na smrt strijeljani su u Maksimiru (Dotrščina), a osuđeni na vremenske kazne slani su u kaznionice i logore.⁵

I osim represivnih mjera ustaškog režima, za cijelo vrijeme rata stotinjak komunista razvijalo je ilegalnu mrežu organizacija NOP-a. Pored KPH, SKOJ-a (Savez komunističke omladine Jugoslavije) i AFŽ-a (Antifašistička fronta žena), bilo je oko 100 do 150 narodnooslobodilačkih odbora (NOO-a), po ulicama, tvornicama, bolnicama, stručnim udruženjima, kao i 20-ak vojnih odbora (VO) koji su okupljali kontinuirano oko 3500 aktivista.⁶

Iako je posebno teško bilo organizirati djelovanje u vojsci, prve grupe domobranskih časnika u Zagrebu su se okupile već 1941. godine. Od sredine 1942. djelovali su na područjima sedam rajonskih komiteta KPH kružoci, a od početka

¹ Prilog Vjestniku Minorsa br. 32 – 1943. „Zakonska odredba o ustrojstvu vojnih sudova i postupku pred njima“; Zak. odredba od 24. VII. 1943. (NN, br. 168., 27. VII. 1943.); usp.: KOVAČIĆ 2009.

² Hrvatski državni arhiv (svi fondovi korišteni u ovom radu su iz Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu (HDA), pa to u daljim bilješkama neću navoditi), F. 306., Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača (ZKRZ) k. 148., Saopćenje br. 31. od 31. prosinca 1945. Od 27. 11. 1943. do 22. 2. 1945. ubijena je u odmazdama ukupno 471 žrtva.

³ F. 1459 Zbirka izvornog gradiva NDH (ZIG), II – 37/ str. 1–54, 351, 947, 951; II – 41/ str. 159–224.

⁴ Vjestnik Minorsa, Naredbe, br. 9, 6. III. 1943.

⁵ F. 306., ZKRZ, k. 729., CGK 609/1, br. 142/45.

⁶ Usp. LENGEL-KRIZMAN 1980.

1943. VO. Početkom 1944. povezano je dvadesetak VO po vojnim jedinicama i zapovjedništvima, ali i Ministarstvu oružanih snaga (MINORS) u mrežu vođenu od Mjesnog vojnog odbora (MVO) i tri glavna vojna odbora (GVO).

Oni su radili na prikupljanju novca, oružja, sanitetskog materijala, lijekova, obuće i odjeće, vojničkih odora, uredskog materijala, tiskarskih strojeva, telefona, radiostanica i drugih aparata, a nabavljali su i razne obrasce, iskaznice i propusnice koje su se umnožavale i falsificirale. Usput su prikupljali informacije vojno-obavještajnog i političkog karaktera, ali samo su neki bili uključeni u obavještajnu mrežu MK KPH Zagreb. Neki su organizirali i sabotaze (namještanje oštećenja na vozilima, oružju i zrakoplovima, eksplozije skladišta, itd.).

Prikupljeni materijal, novac i dragovoljci, kao i izvješća o radu, posebnim su „kanalima“ slani preko Mjesnog VO za grad Zagreb i MK KPH Zagreb, Povjerenstvu CK KPH za sjevernu Hrvatsku, ili čak Glavnom štabu NOV-a i CK KPH.⁷

Tijekom ratnih godina dolazilo je do čestih „valova“ uhićenja, nakon kojih su mnogi, sa ili bez sudskih odluka, ubijeni i slani u logore, a dio aktivista uspijevao je pobjeći „u šumu“ da bi se spasio od uhićenja.

I.

U velikoj akciji uhićenja početkom 1944., nakon srednjoškolskog skojevskog rukovodstva, 53 člana KPH s članovima novog Mjesnog komiteta KPH (MK KPH), Mjesnog i mnogih rajonskih i kotarskih rukovodstava NOO-a, tijekom svibnja i lipnja iz Zagreba je otišao u partizane i niz aktivista kojima je policija bila na tragu, a došli su drugi koji su opet uspostavili mrežu ilegalnih partijskih i skojevskih organizacija i NOO-a.⁸

Od veljače do srpnja 1944. uhitio je REDORS također mnogo domobranskih časnika i vojnika, kojima je Ratni sud Zapovjedništva grada Zagreba sudio u više procesa. U ožujku je sudio grupi od 11, u lipnju grupi od 21, a u kolovozu najvećoj grupi od 54 domobrana i domobranska časnika. I u listopadu 1944. osuđeno je još 26, a u ožujku 1945. 23 domobranska časnika. Pored tih grupa osuđen je i niz pojedinaca. Veliki broj njih je osuđen na smrt, a još veći, iako je osuđen na vremenske kazne, poginuo je u logorima.

Dio uhićenih je pušten ili suđen od drugih ratnih i prijekih sudova, ili su ubijeni kao taoci.⁹

⁷ LENGEL-KRIZMAN 1979: 217, 258-267. Do sada je istraženo uglavnom djelovanje ilegalaca u Zagrebu za vrijeme Drugog svjetskog rata od 1941. i 1942., te krajem 1944. i 1945., a manje tijekom 1943. i početkom 1944., od kojih je velik broj stradao. COLIĆ 1971: 269-284; F. 1822., MK KPH, k. 1, fasc. 5, KP – 66/1263; F. 493, k. 5., Ukp. br. 1957/1944.; MG 9/III – 18., Izjava Rogan Josipa (Gorup) i Husa.

⁸ SENTIĆ I LENGEL KRIZMAN 1979: 125-126, GOLDSTEIN 2011: 280-284.

⁹ F. 241, k. 55, br. 33422/1944.; F. 306, k. 242., CGK - Zh 11284 – 11297, CGK br. 115/9.

Od veljače do svibnja 1944. tako je uhićeno ukupno 27 osumnjičenih, ali su neki pušteni, pa je Ratni sud Zapovjedništva grada Zagreba 9. lipnja 1944., zbog rada za NOP i jednu stranu obavještajnu službu, osudio grupu od četvero civila i šesnaest domobranskih časnika, nazvanu od suda „Radoničić i drugovi“.

Kako ni braniteljima optuženih nisu dati materijali na temelju kojih je podignuta optužnica, niti je do samog suđenja dozvoljen razgovor s optuženima, nemoguće je ustanoviti kako su ustaške vlasti otkrile rad te grupe. Vjerojatno je prvi podatak o vezi Radoničića i partizana otkriven u papirima domobranskog nadsatnika Katušića nakon što je on poginuo kod Dubrovnika, ali je policija našla neka obavještajna izvješća kod samog Karla Radoničića.¹⁰

Od djelatnih časnika najviše činove su imali glavnostožerni pukovnik Josip Hočevar i umirovljeni brodski pukovnik kapetan Ante Gattin, umirovljeni glavnostožerni potpukovnik Marijan Žmavec, te brodski bojnik Micho Marchi. Osuđeni su bili i jedan ponovno aktivirani umirovljeni nadsatnik, dva vojna činovnika, dva natporučnika, po jedan poručnik korvete i časnički namjesnik, te dva narednika. Glavni optuženi dr. Karlo Radoničić bio je pravnik, tek deset dana uoči uhićenja mobiliziran kao pričuvni poručnik - sudac, a suđen je i jedan pričuvni poručnik korvete i pričuvni mornarički razvodnik, te od civila dvije domaćice, pomoćnik nadstojnika Glavnog kolodvora u Zagrebu i radijski pjevač te jedan knjigovežac. Najstariji među njima rođeni su 1896., a najmlađi 1920 godine. Svi su suđeni zbog djelovanja u Zagrebu i uneseni u popise žrtava grada Zagreba, rođeni su u raznim dijelovima Hrvatske, kao i izvan nje, a samo jedan u Zagrebu.

Melita Tomić, Josip Hočevar, Savo Salmić i Franjo Felle bili su Slovenci, a Mladen Angeli, Nikola Čačić, Josip Pađen, Karlo Radoničić, Josip Spaić i Ivan Vukelić Hrvati.¹¹ Petar Milić prešao je na katoličanstvo (majka mu je bila Srpkinja), kao i Đuro Klipa, dok je Milivoj Auer, čiji otac je bio Hrvat, a majka Srpkinja, bio rimokatolik. Za ostale nema podataka.

Hočevar je radio u Ustrojstvenom odjelu Glavnog stožera, Žmavec u Operativnom odjelu Glavnog stožera, zatim do umirovljenja kao glavar stožera III. zbornog područja u Sarajevu. Salmić, reaktiviran iz mirovine, bio je u Zapovjedništvu stalne dojavne mreže, Pađen u I. dojavnoj sati Zapovjedništva vojnog zrakoplovstva, Auer i Milić su premješteni u vojarnu San Bartolomeo u Trstu, Kordić je bio u Ministarstvu oružanih snaga, VII. odjel, Odsjek za mirovine, a ostalih deset u Zapovjedništvu mornarice NDH u Zagrebu (od ukupno 154 časnika, dočasnika i mornara u Zapovjedništvu).¹²

¹⁰ Projekt "Dotrščina", Plave knjige (Pl. knj.) 21., Anić-Ivičić Marija.

¹¹ F. 1723 GK SKH Zagreb, PRP, Upitnici i kartoteka.

¹² F. 241, k. 55, br. 33422/1944.; F. 306., k. 57, GUZ 4289/46, CGK Zagreb 1533, Broj 100/45; F. 1549, III/14 – 1061-65, III/77 – 799-800.

Tomić, Anić-Ivičić, Spaić, Hočevar, Žmavec i Salmić suđeni su „zbog kaznenog djela protiv vojske“, Vukmanić i Pađen zbog „pomaganja kaznenog djela protiv vojske“. Angeli, Auer, Čačić, Felle, Gattin, Klipa, Kordić, Marchi, Milić, Sarošević i Vukelić osuđeni su zbog „kaz. djela protiv obstanka države i njenog ustavnog uređenja“ (sic! - NDH nije imala ustav!). Dr. Karlo Radoničić je suđen za oba kaznena djela.¹³

Među pojedincima iz grupe nije morala postojati nikakva bliskost, no kako je većina radila u Zapovjedništvu mornarice, sigurno nije poštovano pravilo da ilegalci ne smiju znati prava, nego samo ilegalna imena suradnika, niti gdje rade ili stanuju. Svi oni su prije ulaska u VO mogli biti članovi nekih drugih odbora NOO-a ili obavljati druge ilegalne zadatke, ali su nakon ulaska u VO, posebno suradnici tzv. oblaslužbe, morali prekinuti sa svim drugim aktivnostima, a članovi KP-a morali prestati raditi u njoj.

Šestoro njih osuđeno je zbog rada za „stranu izvještajnu službu“, a ostali zbog rada za NOV. Prvooptuženi dr. Karlo Radoničić optužen je za rad za I. S. i za NOP.

U izvješćima MK KPH Povjerenstvu CK KPH za Sjeverozapadnu Hrvatsku o radu organizacija KP-a, NOO-a, SKOJ-a i AFŽ-a, te VO-a u Zagrebu, spominje se šifrirano ili otvoreno djelovanje grupe Melite Tomić za I. S., kao i Karla Radoničića, Hočevara i Salmića.¹⁴ Postojanje VO-a u Komandi mornarice spominje se u „Osudi“ Ratnog suda i izvaji Josipa Rogana Gorupa.¹⁵

II.

Štabovi partizanskih jedinica su već od 1941. počeli organizirati obavještajnu službu, a opći organizacijski okvir ona je dobila Naredbom i Uputama Vrhovnog komandanta NOVJ Tita u studenom 1942., koja je na području Zagreba realizirana tek u jesen 1943. osnivanjem Pokrajinskog obavještajnog centra (POC). Štab IV. operativne zone je nakon osnivanja mornarice NOV-a, 28. prosinca 1943., predložio CK KPH da traži formiranje obavještajne službe u raznim ustanovama, izrijeком u Zapovjedništvu mornarice NDH. VO je u tom Zapovjedništvu postojao već u siječnju 1943., ali se ne zna koliko je članova imao niti jesu li od početka radili na vojno-obavještajnom planu.

Suradnici obavještajne službe prikupljali su podatke o kretanju i naoružanju ustaških, domobranskih, njemačkih i talijanskih vojnih jedinica, voznim redovima i sadržaju vojnih transporta, smjerovima naleta bombardera, šiframa tajnih poruka domobranskih stožera i raznih ministarstava, zapovijedima i planovima štabova i

¹³ F. 241, k. 55., 33422.

¹⁴ F. 1822, k. 1, fasc. 2, KP-66/1222; isto, fasc. 5. KP-66/1263.

¹⁵ MG 9/III – 18, Izjava Rogana Josipa (Gorup) i Husa.

ministarstava, raspoloženju i odnosima unutar ORS-a, odnosima s Njemačkom, Srbima, ponašanju HSS-a, raspoloženju stanovništva itd.

U kartoteci GK SKH se navodi, da su, osim Radoničića, na vojno-obavještajnom planu radili za NOP: Anić – Ivičić, Felle, Hočevar, Pađen, Radoničić, Salmić, Spaić, Tomić i Vukelić. U sudskoj osudi se navodi da su obavještajno za I. S. radili Tomić, Anić-Ivičić, Hočevar, Žmavec, Pađen, Salmić i Spaić, a vezu s Anićem je uspostavio i Felle, koji je radio za NOP.¹⁶

U izvješću MK KPH za grad Zagreb u srpnju 1943. piše da imaju novog glavnog obavještajca „Sašu“ (Zlatko Matetić)¹⁷ i dobivaju obavijest iz šest grupa: „vojska, policija, saobraćaj, prehrana, ministarstva i civilne uprave i političke stranke i grupe“, a imaju agente i simpatizere u Minorsu, u domobranskoj tehnicu i veterinarskoj službi, u vojarnama, u redarstvu, u zajednicama (ZEMPRO). Za političke grupe imaju obavještajca pod šifrom GA 1 (Karlo Radoničić), koji ima dodira s: 1. Dr. XV iz XVI¹⁸, Dr. VII. (Dr. Marko Žužić, član HSS-a, sada u inozemstvu), XVIII i kompanija (Josip Hočevar), XIX (prijateljica GA 1 Melita Tomić) koja radi za Engleze, tj. njihovog agenta XX (Ante Anić). Radoničić ima vezu i s GB-2, Anićevom kćeri Nadom. Osim gornjih i GA-3, „Putnik“ ima grupu oficira, dok GA-4, Istranin, ima veze s ljudima u HSS-u. U izvješću za prosinac 1943. piše da je glavni obavještajac „Darko“ (drugo ilegalno ime Matetića), Radoničić je i dalje GA 1, Nada Anić je GB-2, ali Melita Tomić je označena kao „06“, a potpukovnik Josip Hočevar s „03“, a novi su „01“ (Gattin Juraj), te „02“ (Mladen Angeli), „04“ ustaša Lovrenčić¹⁹, „05“ nadsatnik Salenić Ivan.²⁰

Središnja ličnost podgrupe koja je radila za britansku obavještajnu službu bila je Melita Tomić, čiji se suprug Mirko, nakon uhićenja i mučenja, 1941. ubio u zatvorskoj bolnici u Zagrebu. Ona je djelovala najprije iz stana Marije Anić Ivičić, supruge Ante Anića koji je od 1939. bio povezan s britanskom obavještajnom službom.²¹

Major Ante Anić (Ivičić), rođen 8. lipnja 1899. u Kninu, kao komandant vojne granične policije u Mariboru radio je za jugoslavensku obavještajnu službu, a od 1939. za englesku obavještajnu službu kao neplaćeni agent. Od 1941. djelovao je iz Ljubljane, gdje je surađivao s pukovnikom vojske Kraljevine Jugoslavije, Vladi-

¹⁶ F. 1220, KP 17/679; F. 493 k. 5., Ukp. br. 1957/1944, 36.; F. 889, PRP, Upitnici i kartoteka; Sjeverozapadna Hrvatska u NOB i socijalističkoj revoluciji, 1976: 746; F. 1491, k. 2, GOC 1943. IV 25 OS – 1/1 Političko-obavještajni izvještaj 11. 10. 1943. str. 64-69.

¹⁷ Vidi sjećanja dr. Zlatka Matetića u: *Zbornik sjećanja Zagreb 1941-1945* 1984: 345-348.

¹⁸ Sjeverozapadna Hrvatska u NOB i soc. r., 1986., V: 684-686.

¹⁹ F. 988, k. 20., 08 – 002 – NOB – 209 – 14.

²⁰ Sjeverozapadna Hrvatska u NOB i soc. r., 1986., VIII: 1988: 89-90.

²¹ O vezama ove grupe s agentima SOE vidi: VODUŠEK STARIĆ 2002: 65-66, VAUHNİK 1965; F. 1822, k. 1, fasc. 5., KP – 66/1263; F. 889, k. 20., 08 - 002 – NOB – 20.

mirom Vauhnikom, a 1943. prešao je u Trst.²² Nadređeni Lieutenant Cdr. Glanvillea piše da je posebno bila značajna njegova aktivnost na početku rata na suzbijanju „Pete kolone“ i organiziranju diverzija na željeznici te ometanju ulaska njemačke vojske u zemlju. Radio je i na uklanjanju neprijateljskih agenata i propagandi te zaslužio britansko odlikovanje, a nerado je primao novac.²³

U izvješću MK KPH za 1943. godinu, kao i Odjeljenja za zaštitu naroda (OZNA-e) iz 1944., piše da je Ante Anić jedan od „najjačih agenata“ I. S.-a, da djeluje iz Ljubljane, a glavni centar I. S.-a u Zagrebu je u Zapovjedništvu mornarice, odakle širi svoj krug na Civilnu zaštitu i Državnu radnu službu u kojima ima dosta mornaričkih časnika bivše Jugoslavije. Piše da treba biti sumnjičav prema Meliti Tomić, Radoničić je, iako član NOO-a, vjerojatno agent I. S.-a, a i Zlatko Matetić ima vezu s I. S.-om.²⁴

U sačuvanom Popisu političara u Zagrebu koji je imala OZNA, na kojem su i HSS-ovci, *dražisti*, *jugonacionalisti*, pripadnici *Podzemne Hrvatske* i sl., nalaze se i mnogi suradnici I. S.-e. OZNA ukazuje na njihove veze s nekim pripadnicima Gestapa ili njemačkog Wermachta, iako je to mogao biti način da dođu do korisnih podataka za NOP. Taj se popis ne može smatrati pouzdanim jer u njemu ima i netočnih podataka, primjerice Karla Radoničića stalno se navodi kao Radonića, ali može biti koristan za dalja istraživanja. Tako izjava Nade Anić, da su supruge Ante Anića (njena majka) i kontraadmirala Angelija razmjenjivale kućne posjete, može ukazivati i na neku vezu Angelija s I. S.-om.²⁵ O kontraadmiralu Angeliju postoje dvije suprotne njemačke ocjene, jedni ga smatraju njihovim čovjekom, a drugi da je u vrijeme dok je on bio zapovjednik svaka djelatnost otežavana nepovjerenjem i suzdržanošću.²⁶

Agent I. S.-a Vauhnik pisao je da je Anić bio njegov suradnik sve do konca rata i ne spominje nikakve njihove razmirice.²⁷ No, u pismu iz siječnja 1944., koje prenosi GA 1, Anić je optužio Vauhnika da je, dok je on bio bolestan, izvješća Melitine grupe koja su išla u korist NOP-a prepravljao u skladu sa svojom namjerom o osnivanju nekakve federalne vojske, te je preporučio Meliti da ne šalje više iz-

²² The National archives, Kew, Richmond, Surrey, UK; Special Operations Executive: Personal Files (PF Series) HS 9/39/7.

²³ VODUŠEK STARIČ 2001: 69-70; F. 1822, k. 1, fasc. 5, KP – 66/1263 Izvještaj MK KPH, str. 27-30; VAUHNİK 1965: 259-264, 370-385; F. 1549, ZIG, I – 102, 440.

²⁴ F. 1491, k. 7, 2.36 str. 1-8, 10-14, 23-24, 26, 39, 45-46; F. 1822, k. 1, f. 5, KP – 66/1263.

²⁵ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 4., OZNA Popis političara u Zagrebu 1945; F. 1822, k. 1, f. 5, KP – 66/1263.

²⁶ F. 1549, I – 19, 841-842.; *Zbornik dokumenata vojnoistorijskog instituta* 1979: 461.

²⁷ VODUŠEK STARIČ 2001: 69-70; F. 1822, k. 1, fasc. 5, KP – 66/1263, str. 27-30; VAUHNİK 1965: 259-264, 370-385. The National archives, Kew, Richmond, Surrey, UK; Special Operations Executive: Personal Files (PF Series) HS 9/39/7.

vješća Vauhniku. GA 1 u drugom izvješću, u kojem su sva imena šifrirana, javlja kako Anić savjetuje Melitu da se u slučaju dolaska ruskih trupa u Zagreb „prijavi kod ruske komande, kao 848 Sovjetske vrhovne komande“, te dodaje: „izgleda da je on istovremeno i u ruskoj službi.“ Nada Anić je tvrdila da je njen otac bio ponosan što je svojim podacima doprinio da Englezi odluče pomagati partizane.²⁸

Suradnici I. S.-a iz ove grupe nisu imali jednak odnos prema NOP-u. Svi su smatrali da im je prvenstvena zadaća uključiti se u borbu protiv okupatora i ustaškog režima i bili protiv obnove Kraljevine Jugoslavije, a za novu federativnu Jugoslaviju. Za Radoničića je zabilježeno da je bio simpatizer, a možda i kandidat za člana KPJ.²⁹

On je bio pravnik, rođen 30. srpnja 1912. u Beču, završio je studij prava u Zagrebu, a izvjesno vrijeme boravio je kod strica u Londonu, koji je imao trgovačko parobrodarsko društvo. Govorio je četiri svjetska jezika. Kao student igrao je u kratkometražnom filmu Oktavijana Miletića, pred rat je kao kadar HSS-a, iako nije bio član stranke, zaposlen u diplomatskoj službi Kraljevine Jugoslavije. Radio je kod Shella, Standarda i AGIP-a kao civil sve do 13. ožujka 1944. kada je mobiliziran, a uhićen je već nakon deset dana, 22. ožujka 1944. godine.³⁰

Njegovo izvješće o Anićevoj namjeri da se vrati u Zagreb ili Dalmaciju i sa sobom donese radiostanicu, ili ako ne dođe, da je pošalje, pokazuje da njegovi stavovi nisu jednoznačni. On je predložio svom izvoru Saleniću, koji je imao vezu s Anićem, da poslanu radiostanicu daju „narodno oslobodilačkoj vojsci“ ili pukovniku Pircu. Za Pirca piše da radi za I. S., a za njegovu grupu, da nisu „ni belogardejci ni za dunavsku ili srednjevropsku federaciju, nego za Jugoslaviju, ali ne zna surađuju li s NOP-om, ili su *dražisti*“³¹. No, on bi bio prihvatljiv i Aniću i Lukičiću, koji ima vezu s HSS-om a mogao bi na to imati utjecaja. Tako bi je mogli koristiti zajedno I. S., HSS i NOP. Time pokazuje da je njemu tada vjerojatno bilo jedino važno da dođe do radiostanice, a manje je razmišljao je li to u skladu s već tada prisutnim suprotnim koncepcijama KPJ i zapadnih saveznika o budućem uređenju Jugoslavije.

Tom prilikom je izvijestio i da bi jedna radiostanica za potrebe I. S.-a, poslana iz Londona ili Kaira, trebala biti iskrcana vjerojatno kod sela Drenje kod Savskog Marofa.³²

Drugom prilikom javlja da ima priliku za nabavu domobranske šifre, ali kako ponuđač misli da on radi za I. S., traži da plati, no možda bi mogao nabaviti tu šifru na drugoj strani besplatno.³³

²⁸ F. 889, k. 21, 08 – 002 – NOB – 221 – 1944 – 4; 206 – br. 3.

²⁹ F. 889, PRP, Upitnici i kartoteka.

³⁰ F. 1549, I-64/476. – 499.

³¹ Pirc je u ožujku 1944. otišao u partizane.

³² F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB - 204 – 1944 – 13, 14.

³³ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 204 – 1944 – 14; MATETIĆ 1984: 347.

Njegovo djelovanje kao obavještajca od početka 1943. do ožujka 1944. odvijalo se u vrijeme najburnijih događanja u Drugom svjetskom ratu, od Staljingradske bitke i poraza sila Osovine u Sjevernoj Africi do iskrcavanja Saveznika na Siciliji i pada fašističke Italije, te opasnosti od mogućeg iskrcavanja Saveznika na istočnoj obali Jadrana, kao i jačanja NOV-a. Zbog toga Nijemci i ustaše pomiču vojne snage prema obali Jadrana, a Nijemci preuzimaju cjelokupnu kontrolu i reorganizaciju vojnih snaga NDH. Sukobi u vrhovima NDH oko davanja prednosti suradnje s Italijom ili Njemačkom nestaju, a jačaju struje koje žele ostvariti vezu sa zapadnim saveznicima, što se pokazalo u tzv. puču Vokić-Lorković (iako je Radoničićeva grupa suradnika I. S.-a i NOP-a osuđena od Ratnog suda Zapovjedništva grada Zagreba upravo dok je Vokić bio ministar ORS-a, a Lorković ministar unutarnjih poslova), te jačaju sukobi i između zapovjedništava domobranstva i ustaške vojnice oko prednosti u naoružavanju, o obrani Zagreba, načinu borbe s partizanima i drugo.

Pronađen je velik broj Radoničićevih izvješća iz 1943. i 1944. godine u raznim arhivskim fondovima, koje preko „više veze“ šalje MK KPH, a dio njegovih obavijesti je uklopljen u izvješća „Darka“ (Matetića) i „Veljka“ (Dragutina Kabalina).³⁴

Na žalost, veći broj izvješća nije datiran. Iako se GA 1 spominje kao suradnik NOP-a već u ožujku 1943., najraniji datum nađenog izvješća je 30. srpnja 1943., a najkasniji 13. ožujka 1944. godine. Dakako, svi podaci koje šalje, zbog prirode posla, ne moraju biti točni, nego su odraz informacija do kojih je došao. Svako njegovo izvješće se najčešće sastoji iz više, pa i desetak informacija raspoređenih u posebnim stavkama, svaka potpisana šifrom, po tematici različitim i bez veze jedne s drugom.

U jesen 1943. Radoničić je uvjeravao da je njegova veza s Melitom Tomić korisna za NOP jer tako dolazi do podataka koji se nalaze u izvješćima za I. S., kao i da ju je pridobio za interese NOP-a, jer joj to savjetuje i Ante Anić. Anić piše „05“ da u jugoslavenskoj izbjegličkoj vladi u Londonu vlada nered i nesloga, da ima malverzacija i da je ugled Vlade u Engleskoj minimalan, a Draže Mihajlovića još manji, te savjetuje da se surađuje samo s Titom „koji jedini ima za sebe londonsko mišljenje“. Anić ima loše mišljenje o četvorici članova te Purićeve vlade koje je nekada upoznao.³⁵

Radoničićeva izvješća iz ljeta i jeseni 1943. uglavnom govore o ratnim zbivanjima.

³⁴ F. 1220, KP 17/679; F. 493 k. 5., Ukp. br. 1957/1944, 36.; F. 889, PRP, Upitnici i kartoteka; Sjeverozapadna Hrvatska u NOB i socijalističkoj revoluciji, 1976: 746; F. 1491, OZN-a, k. 2, 2.5. Izvještaj suradnika GOC-a, 30. III. 1943.; GOC 1943. IV 25 OS – 1/1 Političko-obavještajni izvještaj 11. 10. 1943. str. 64-69; 5.13.2.2. GOC 1943. X. 31., str. 21, 55-56; 5.13.9.3. Darko, 3. X. 1943., str. 2-5; 15.13.2.2. - 8. X. 1943., str. 15; F. 988, k. 20., 08 - 002 – NOB – 206, 212, 219, 221 – 1944.

³⁵ F. 988, k. 20, 08 – 002 – NOB – 204 – 12, 13.

Povodom ponovljenih napada partizana na Sesvete u noći 31. srpnja na 1. kolovoza 1943., na koje je odgovoreno udarnim vodom iz 1. zrakoplovne luke Zagreb, on sugerira da bi njegovi suradnici mogli pomoći da se vod idući put zarobi. Njegov podatak da skladište streljiva i bombi kod Sesveta čuva samo 30 vojnika, bio je možda prva informacija koja je rezultirala jednom od najvećih partizanskih akcija u blizini Zagreba krajem 1944., u kojoj je to skladište dignuto u zrak.³⁶

On upozorava i da razmještaj njemačkih tenkova s mladom posadom kod Podsuseda nije radi odmora, nego strateškog karaktera, jer taj položaj dominira Zagorjem, slovenskom granicom, putom u Karlovac podsusedskim mostom i uopće željezničkim prolazom za Hrvatsku željeznicu.³⁷

U kolovozu 1943. javlja da Nijemci ne mogu dati pojačanje ustašama u Srijemu jer zbog Tita premještaju trupe u Bosnu, a nakon pada Mussolinija još više prema obali, kojoj je najbliža „Prinz Eugen“ divizija. Talijani bi navodno trebali početi napuštati Dalmaciju 18. kolovoza 1943., a ne mogu se dogovoriti s ustašama i Nijemcima oko regrutiranja Dalmatinaca.³⁸

Nadalje piše da su u Dalmaciji svi za Tita, naročito krajevi pod Talijanima, Draža je potpuno izgubio pristalice, a Hrvati vjeruju da je spas od namjere Srba da ih unište u federalnoj Jugoslaviji. Narod u Biogradu na moru je komunistički nastrojen i organiziran u NOP. Tih dana se očekuje demonstracija njemačkih podmornica u Riječkom zaljevu, a poznato im je da su Englezi na razna mjesta spustili dijelove za 30 tenkova. Oni se boje iskrcavanja Saveznika u Cavtatu i Velom Ratu na Dugom otoku.³⁹

U jesen 1943. piše o razmještaju njemačkih pješačkih i lovačkih divizija, a da kroz Zagreb Nijemci samo prolaze prema jugoistoku. Njihove trupe su razvučene, pa su mogući uspješni napadi, kao uništenje 17 zrakoplova na Railovcu. U slučaju invazije Saveznika obala je slabo branjena, jer nema novih objekata.⁴⁰

U studenom 1943. javlja o odlasku 114. njemačke divizije i dolasku 264. divizije u sektor Sjeverne Dalmacije, a 118. u sektor Južne, u cilju pojačanja „opreza“ na tom području.⁴¹

U jednom izvješću daje podatke o strukturi Minorsa, Glavnog stožera i nabraja sve vojarne, te dva aerodroma u Zagrebu. Šalje i neke šifre kojima se označavaju vojska, policija, željeznica, zajednice, političke stranke.⁴²

³⁶ F. 988, k. 20, 08 – 002 – NOB – 204 – 11, 16. – usp.: I. GOLDSTEIN. 2011: 299-302.

³⁷ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 204 – 1944. – 2.

³⁸ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 204 – 1944. – 11.

³⁹ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 204 – 1944. – 11, 13, 14.

⁴⁰ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 204 – 1944. – 11, 15.

⁴¹ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 204 – 1944. – 5.

⁴² F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 204 – 1944. – 7.

U siječnju i veljači 1944. šalje opširne, dijelom dopunjene ili sasvim promijenjene podatke svojih izvora o dislokaciji, kretanju i strateškom razmještanju njemačkih vojnih snaga i ORS-a radi očekivane invazije Saveznika, te o njemačkoj reorganizaciji i naoružavanju ORS-a NDH. Ta izvješća pokazuju da je Radoničić uspijeva doći do informacija iz Glavnog stožera domobranstva NDH i drugih zapovjedništava, kao i od njemačkih visokih vojnih krugova, a iako su ti podaci ponekad netočni ili neprecizni, općenito odražavaju situaciju.

Dana 6. siječnja 1944. prenosi podatke „03“, koji su išli i I. S.-u, da Nijemci pripremaju liniju obrane Drniš – Sinj - Imotski, da se na sektoru Zadar - Split nalazi 144. divizija komandanta Nackea (ali radi se vjerojatno o 264. diviziji), te da imaju velikih teškoća u opskrbi Splita kopnenim putem. Da bi osigurali morski put za opskrbu, javlja da moraju osvojiti otoke Brač i Hvar, ali gubitak krstarice „Dalmacije“ to im otežava. Imali su male gubitke pri zauzimanju Korčule, a očekuju invaziju tek po savezničkom zauzimanju Ancone.⁴³

Tada je general Juppe po ovlaštenju Hitlera i Pavelića provodio reorganizaciju oružanih snaga NDH, nakon koje će one imati 4 gorske i 4 lovačke brigade, 7 ustaških brigada, 1 diviziju Poglavnikove tjelesne garde (10.000 ljudi), 20 bataljona za zaštitu željeznica, 10 posadnih zdругova, ali da je to teško provedivo jer nema oružja ni ljudi.

Radoničić upozorava da Nijemci u najskorije vrijeme sa snagama ORS-a pripremaju veću akciju „Cannae“ sjeverno od Save na području Novska – Daruvar - Bjelovar.⁴⁴

Izvješće „Darka“ od 13. siječnja 1944., u kome su i strateški značajni podaci koje GA 1 prenosi od „03“, ustaše su uhvatile. Tu su novi podaci o trenutnom stanju ORS-a NDH i o planu reorganizacije i naoružavanja koje će provesti Nijemci. Ali u ožujku 1944. javlja da se s reorganizacijom i naoružavanjem kasni jer Nijemci nemaju oružja, pa se priča da će HORS biti naoružan starim talijanskim oružjem.⁴⁵

U nastavku izvješća iz siječnja javlja sjedišta i imena zapovjednika svih gorskih i lovačkih, kao i ustaških zdругova na području Srijema, Slavonije, Banije, Bosne i Hercegovine. U tom izvješću donose se i podaci o strateškoj dislokaciji njemačkih divizija, koji su točni s obzirom na koncentraciju njemačkih divizija i trupa ORS-a NDH na području Bosne i Dalmacije, ali 1. njemačka divizija, za koju piše da se nalazi u Osijeku, vjerojatno je 1. kozačka konjička divizija. Također javlja da trupe iz Rusije pripadaju I. kozačkoj dobrovoljnoj diviziji, snage 25.000 ljudi.⁴⁶

⁴³ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 213 – 1944. – 1, 2 – 264. – usp. ANIĆ, 2009: 320.

⁴⁴ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 213 – 1944 – 1.

⁴⁵ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 213 – 1944 – 2.; 214 – 1944 – 5.; F. 1822 MK KPH, K. 1., f. 7., KP – 67/1285

⁴⁶ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 213 – 1944 – 1, 2.

U nizu izvješća piše o odnosima vlasti NDH i Nijemaca, posebno o problemima zbog nedostatka oružja i streljiva, kao i o kadrovskim promjenama.

Već u kolovozu 1943. javlja da Nijemci nemaju povjerenje u Hrvate, posebno domobranstvo, pa su umirovili najsposobnijeg hrvatskog generala Lukića i „nekog ... Žmaveca“, a da su već tada lovačke brigade potpuno pod njihovim zapovijedanjem.⁴⁷

U studenom 1943. piše da je Navratil u Njemačkoj tražio streljivo koje nema u Zagrebu, a ne može ga dobiti redovitim putem. U Bihaću postoje velike zalihe hrane i streljiva, ali malo kamiona, pa se to ne može dopremiti vojsci u Gračac i Gospić, a prekidanjem puta Gračac – Gospić to bi se pogoršalo.⁴⁸

U siječnju 1944. javlja da Hrvati traže 20.000 pušaka od Nijemaca za seoske ustaške jedinice.

Javlja i o stanju u zrakoplovstvu NDH.

Odlazak Krena iz zrakoplovstva i dolazak Navratila na njegovo mjesto izazvao je nezadovoljstvo, posebno pukovnika Mraka koji je preskočen.⁴⁹

Krajem studenoga javlja da je Borongaj teško oštećen u bombardiranju, kao i teretni kolodvor.⁵⁰

Često izvješćuje da zrakoplovstvo NDH ima malo i to većinom zastarjelih zrakoplova, više u Sarajevu, da zrakoplovne posade u Njemačkoj nisu dobile zrakoplove niti je stiglo najavljenih 100 aparata. Zrakoplovi se šalju iz Zagreba u Mostar i Sarajevo, pa Grčku i Siciliju, a nedostaje streljiva za zrakoplove. U veljači 1944. javlja da je protuzračna obrana u Zagrebu ojačana 1 hrvatskom teškom protuavionskom baterijom, a da Nijemci postavljaju protuzračne topove duž jadranske obale. U ožujku 1944. piše o daljnjem jačanju i razmještanju protuzračne obrane Zagreba.⁵¹

U veljači 1944. general Perčević tražio je da se u posadi Zagreba dvije domobranske bojne zamijene s dvije ustaške, a izgleda da je to dio plana po kojem se, zbog pomanjkanja trupa, ne bi branila šira okolica, nego samo grad Zagreb.⁵²

Javlja i da Juco Rukavina navodno pregovara s Hamdijom, partizanskim komandantom kod Banja Luke, ustaše se nakon pada NDH pod vodstvom Luburića pripremaju za gerilu na Kozari, a neki Rupčić prodaje šivaće i pisaće mašine, štofove i hranu koju su partizani ostavili na Kozari u zimskoj ofanzivi.

Izvješće iz ožujka 1944. govori o financijskoj ovisnosti NDH o Njemačkoj. NDH je za troškove njemačkih snaga stacioniranih na području NDH dugovala 23 milijarde kuna, a Mandić i Perić nisu uspjeli Nijemce nagovoriti da ukinu dug.⁵³

⁴⁷ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 204 – 1944 – 11.

⁴⁸ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 204 – 1944. – 5, 6; Usp.: KRIZMAN 1983: 274-278.

⁴⁹ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 204 – 1944. – 2.

⁵⁰ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 204 – 1944. – 6.

⁵¹ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 204 – 1944. – 11; 213 – 1944. – 2; 214 – 1944. – 4, 5, 6.

⁵² F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 213 – 1944. – 3.

⁵³ F. 889, k. 21, 08 – 002 – NOB – 221 – 4.

On izvješćuje i o stanju u Zagrebu i okolici te o raspoloženju stanovništva.

U kolovozu 1943. Zagreb je blokiran od partizana, te seljaci bez njihove dozvole ne mogu donositi hranu u grad.⁵⁴

U jesen 1943. javlja o demonstracijama žena protiv slanja njihovih mobiliziranih muževa u Njemačku, i o neuspješnoj mobilizaciji, zbog koje ljudi razmišljaju o odlasku u „šumu“, a ustaše spremaju „centrirati cijele četvrti“ da bi pohvatali vojne bjegunce, kako se to radilo u Bugarskoj.⁵⁵

Oko Zagreba je teška situacija zbog velike koncentracije vojske, ali u Dugom Selu narod ocjenjuje da partizani ne ruše zgrade i ustanove koje nisu u neposrednoj upotrebi Nijemaca i ustaša, a napadaju samo vlakove koji voze vojnu opremu ili stranu vojsku, iako bi mogli lako onesposobiti kompletnu prugu Dugo Selo – Slavonski Brod. U okolici su oni koji su na izborima 1938. bili za Mačeka, a sada za partizane. I protivnici NOP-a smatraju da partizani nisu komunisti i da će se nakon rata vidjeti da su demokrati.⁵⁶

Daje i neke podatke o stanju u Njemačkoj i u njenoj vojsci.

Lukičić, blizak HSS-u, priča da Nijemci koji dolaze iz Reicha govore o 12 do 18 tisuća žrtava pri svakom bombardiranju Saveznika, a u Hamburgu ih pokapaju na licu mjesta bez identifikacije.⁵⁷

Legionar koji je došao iz Rusije tvrdi da su njemački vojnici u Rusiji demoralizirani, ali da će fanatično braniti Njemačku, da će rat trajati još dvije godine, a da su priče o novom oružju „brbljarije“.

Od njemačkog podoficira intelektualca čuo je da u njemačkoj vojsci ima komunisti koji su uglavnom radnici, ali da ne žele s Rusijom, nego graditi nešto njemačko. Intelektualca komunisti ima malo jer se boje da bi u komunizmu lošije živjeli. Gledanje mladih ljudi na tamošnje prilike je površno i u skladu s malograđanskim mentalitetom. Oni su izgubili vjeru u nacionalsocijalizam, ali ne znaju što žele, osim da žele kraj rata, pa bi se među njima moglo uspješno propagirati.⁵⁸

U siječnju 1944. javlja o propagandi Nijemaca, da partizani primjenjuju komunističke metode, da su bezobzirni prema žrtvama naroda i uništavaju sve što im ne koristi, a da sličnu propagandu vode ustaše, ali s naglaskom da u partizanima dominiraju Srbi.⁵⁹

U više izvješća javlja da se priča o novom njemačkom oružju: jedrilice-torpeda, radiotelegrafskim putem upravljani bombarderi i male zračne bombe koje oduzimaju zrak, kao i rakete punjene gorivom koje se izbacuju katapultom.⁶⁰

⁵⁴ F. 988, k. 20, 08 – 002 – NOB – 204 – 11.

⁵⁵ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 204 – 1944. – 13.

⁵⁶ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 204 – 1944. – 14.

⁵⁷ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 213 – 1944. – 10, 13.

⁵⁸ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 206 – 3, 6.

⁵⁹ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 206 – 1944. – 3, 6, 7, 8.

⁶⁰ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 204 – 1944. – 13.

U siječnju 1944. u HSS-u su kružile glasine, koje je širilo španjolsko poslanstvo, da je Hitler spremao novogodišnji ultimatum Engleskoj da zaključi primirje, ili će je uništiti novim oružjem, te da će Churchill otići, a Vladu preuzeti sama kraljica s germanofilima, čemu se neki vesele.⁶¹

Izvrješuje i o odnosu Nijemaca, Nedića i Mihajlovića.

U studenom 1943. javlja o sporazumu njemačke, bugarske i Nedićeve vojske s Mihajlovićevim četnicima o primirju na području Sandžaka, dijela Crne Gore i južne Srbije.⁶²

U siječnju 1944. prenosi pričanje spomenutog legionara, da bi Nijemci htjeli postaviti kralja Petra za kralja Srbije, a Nedić to prihvaća ako Srbija dobije dio Srijema i Bosne, što ustaše zabrinjava.⁶³

U veljači piše da se Nijemci priklanjaju Beogradu, jer Nedić ima pouzdanu vojsku dok hrvatski oficiri pomažu partizane, pa se može osloniti samo na 20.000 do 25.000 ustaša. Preko „06“ je doznao da se u Zagrebu tiskaju četničke legitimacije.

Tada javlja i da je Hitler obećao Mandiću da će razoružati četnike i odstraniti ruske divizije Čerkeza s područja NDH.⁶⁴

Posebno je zanimljiv dokument „Uloga mornarice NOV“, koji se u optužbi za Radoničića i Gattina naziva „Pro memoria“. Nakon „udžbeničkog“ uvoda u kojem se naglašava da su mornari školovani prije svega za pomorce a onda za vojnike, da su specijalizirani, te zato svaki od njih nezamjenjiv na brodu, kaže se da je „u interesu naše stvari da se mornarica NDH vodi iz Zagreba“, jer su brodovi, na Savi kao i u Trstu, koji su prije pripadali talijanskoj mornarici sada u vlasti Zagreba i mogu biti popunjeni ljudstvom i opremom samo u Zagrebu.⁶⁵

Radoničić predlaže da se za opremljene brodove, konkretno „Giuseppe Dezza“, organizira prelazak Saveznicima, ali kao vlasništvo NOV-a ili izravno NOV-u. Pitanje je, je li tvrdnjom da bi se „ovdašnje vodstvo mornarice pobrinulo“, ako Nijemci po prelasku prvih brodova ne odbiju dalje opremanje, da se i drugi brodovi opreme za prijelaz Saveznicima, mislio na Gattina, ili možda na viceadmirala Edgara Angelija.⁶⁶

On u siječnju 1944. javlja da, prema planu mornarice, prva grupa od 120 ljudi kreće u Trst 16. siječnja 1944., a drugu grupu činit će legionari s Crnog mora, čiji povratak se očekuje. U veljači 1944. javlja da je mornarica izvan kontrole NDH i da je Nijemci financiraju i opremaju, te da je postignut sporazum o opremanju 8 motornih torpiljarki talijanskog porijekla hrvatskom posadom, osim telegrafista i

⁶¹ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 206 – 1944. – 3.

⁶² F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 204 – 1944. – 2, 3, 5, 7, 13.

⁶³ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 206 – 3.

⁶⁴ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 206 – 7; 214 – 1944 – 7.

⁶⁵ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 204 – 1944. – 15.

⁶⁶ Usp. bilj. 16.

signalista. Torpiljarka „Giuseppe Dezza“ trebala bi patrolirati duž hrvatske obale Jadrana, pa bi mogla preći izravno NOV-u. Komandant Polak ima vezu s „našim odborom“ i spreman ju je predati NOV-u, kao i drugi časnik i cijela posada. Samo je prvi časnik volksdojčer i hitlerovac. U Trstu, i uopće u mornarici, povoljni su uvjeti za NOP, ali trebalo bi ukloniti oficira za vezu s Nijemcima koji sve koči. Među 94 osobe u vojarni u Trstu je i „pouzdana simpatizer poručnik fregate Milić i još nekolicina, ali svi ostali su dobrovoljci i nepouzdana.“

GA 1 izvješćuje i da su bivši jugoslavenski oficiri koji nisu zaposleni u mornarici NDH, za kralja i Mihajlovića i nadaju se položajima nakon rata, a da su protiv NOV-a, jer znaju da ona osuđuje njihovo pasivno držanje. „Dražisti“ iz Beograda se, po naređenju Mihajlovića, prebacuju u Italiju, imaju vezu s podmornicom „Nebojša“, a s njima možda surađuje i zapovjednik Obalnog zapovjedništva u Splitu kap. b. b. Zakarija, „mačekovac“.⁶⁷

Više puta je upozoravao na mogućnosti uspješne propagande među domobranima, jer je, osim manjeg broja viših časnika anglofila i germanofila, većina sklona NOP-u, ali pasivna, a potrebno je naglašavati da će časnicima biti priznati činovi.⁶⁸

Od desetodnevni izvješća o njemačkim vojnim transportima koje su Spaić i Salmić davali Meliti Tomić od lipnja 1943. do ožujka 1944., nalazimo samo izvješća za razdoblje 10. siječanja do 10. ožujka 1944. godine. Naročito intenzivan promet bio je u siječnju i početkom veljače 1944., za Zemun iz smjera Zagreba, Osijeka i Novog Sada - stotine najviše tranzitnih vlakova. Iz Zagreba je u tom razdoblju za Bosnu otišlo 40-ak vlakova, za Karlovac 11 i za Vinkovce 2. Prevozilo se vojnike, hranu, odjeću, obuću, automobile, tenkove, streljivo, oružje, naftu i drugo. Nema podataka za vlakove u obrnutom smjeru.⁶⁹

U veljači 1944. GA 1 javlja da se navodno koncentriraju trupe NDH prema Mađarskoj radi okupacije Bačke i Baranje, očekujući neke događaje, odnosno da njemačke i ustaške trupe već ulaze u Mađarsku.

Tada javlja i da je Ministarstvo vanjskih poslova NDH izdalo naredbu o obustavi napada na Englesku i Ameriku, što se tumači kao znak vjerojatnih pregovora između Nijemaca i Saveznika, a da se takve vijesti šire jer se želi odvojiti Saveznike od SSSR-a.⁷⁰

Naročito je zanimljiv njegov razgovor s „03“, o stanju u ORS-u NDH, posebno sukobu između domobrana i ustaša nakon smjenjivanja Navratila i dolaska Vokića. Navratil je smijenjen zbog nezadovoljstva ustaša protokolom koji je potpisao s Hitlerom o ograničenom rastu ljudi Ustaške vojnice, a ustaški zdругovi će se opskrbljivati tek nakon domobranstva. Ustaše Navratila krive i za bijeg pukovnika

⁶⁷ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 206 – 1944. – 6, 8.

⁶⁸ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 214 – 1944. – 5; 206 – 1944. – 8.

⁶⁹ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 214 – 1944. – 2, 4, 6, 7.

⁷⁰ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 214 – 1944. – 6, 3.

Babića, koga najviše krive za spomenuti protokol, te je na njihovom popisu onih koje žele likvidirati odmah iza generala Prpića. Ni Vokić to nije promijenio, štoviše, „03“ je s generalom Dragojlovom uspio nagovoriti njemačkog generala Rendulitscha da traži od Vokića zabranu (nakon što je određeno da se vojnika može popunjavati samo dragovoljcima, kojih u zadnje vrijeme nema) ustaškog vrbovanja domobrana za prijelaz u Ustašku vojnici, veće plaće i sl., što je ovaj i učinio. Priča se i o čudnoj vezi između Babića i Horstenaua, koji je objavio da je od Babića dobio pismo, ali ne i njegov sadržaj, a da je i Vauhnik baš preko Horstenaua mogao doznati mnoge pojedinosti o njemačkoj vojsci, no „01“ isključuje da bi Glaise „šurovao“ s Englezima. Domobrani i ustaše ne slažu se ni u taktici borbe protiv partizana. Domobrani i Horstenau zalažu se za operativnu vojsku, a Kasche i ustaše za osiguranje pozadine i komunikacija.⁷¹

I pored ograničenja protokola Navratil - Hitler, u ožujku 1944. ustaše su uzele 38%, domobranstvo 32%, a mornarica i zrakoplovstvo 30% regruta.⁷²

U Radoničićevim se izvješćima nalaze podaci o političkim prilikama i aktivnostima ljudi raznih orijentacija. Tako javlja da neki krugovi podržavaju plan Otta Habsburškoga o osnivanju saveza centralno-europskih ili podunavskih država, o kojem u Švicarskoj razgovara prof. Vinko Krišković, „bivši madjaron i savjetnik Pavelića“.⁷³

U nekoliko izvješća daje podatke o prilikama u Sloveniji. Oko Ljubljane je 400 i još 800 slabo naoružanih „dražista“ kojima je ljubljanski nadbiskup obećao pomoć. Od njih su se odvojili Klinar, Rezel i Vauhnik koji žele jugoslavensku federalnu vojsku. Partizani imaju 2000 srednje naoružanih, a Bela garda 4000 dobro naoružanih ljudi, ali je ljudima dosadila, pa se priklanjaju partizanima.⁷⁴ Bela garda govori da komunisti uvode kolhoze i osuđuje prihvaćanje Talijana i Nijemaca u partizansku vojsku, a da naročito Nijemci u pograničnim područjima to čine da bi izbjegli progone nakon poraza Njemačke.

U veljači 1944. javlja da Kmetska-delavska stranka (Horvat) radi s ustašama i jača veze s klerikalcima iz Ljubljane.

Nijemci su u Sloveniji jako intenzivirali eksploataciju rudnika i mnogostruko povećali proizvodnju olova i lijevanog željeza i oružja, na čemu je zaposleno 150.000 ljudi, a struju za rad dobivaju iz hidrocentrale „Falla“, koju bi trebalo onespособiti.⁷⁵

Početakom 1944. javlja da anglofil i engleski agenti u zadnje vrijeme rade organizirano i da su vrlo aktivni, da imaju inozemni, pa i engleski tisak, a možda i

⁷¹ Usp.: BOBAN 1996: 125-144; F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 214 – 1944. – 3.

⁷² F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 214 – 1944. – 5.

⁷³ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 204 – 1944. – 2.

⁷⁴ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 204 – 1944. – 14.

⁷⁵ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 206 – 1944. – 1, 3, 7.

tajnu radiostanicu, čisto anglofilsku ili „mačekovsko-mihajlovićevsku“. Oni imaju pristalice u svim slojevima, čak na visokim mjestima, a suradnike među novinarima, liječnicima, sucima, bankovnim činovnicima, i uopće buržoaziji koja je u strahu pred komunizmom i SSSR-om. Među njima prevladava mišljenje da će Angloamerikanci prevariti SSSR i da će engleski utjecaj ići do samih granica SSSR-a, te da će stvoriti Europu bez SSSR-a. Govori se i o tajnim pregovorima Engleza i njemačkog prevratničkog pokreta raširenog u samim njemačkim vladinim i vojnim krugovima, o kapitulaciji Njemačke bez njene boljševizacije. Ako Sovjeti budu nastojali afirmirati svoj utjecaj u Poljskoj i na Balkanu, neminovan je sukob između njih i Angloamerikanaca. Jedan konzervativni engleski list piše da bi prevladavanje sovjetskog utjecaja u Europi bilo opasnije od Hitlera.

Anglofili su nastojali pokazati da je partizanski pokret nepotreban tvrdnjom da se u Srbiji poboljšavaju prilike jer ondje nema organizirane partizanske akcije. „Mihajlovićevci“ su na jednom zboru pozvali Srbe da ne vode bratoubilački rat jer „čas još nije došao“, i napali partizane da svojom akcijom uništavaju srpski narod, a zboru je navodno prisustvovala i njemačka vojska. Priča se da su Mihajlovićevi četnici (vjerojatno Nedićevi) pozivali seljake na 2-mjesečnu vježbu, a onda ih puštali kućama. Anglofili tvrde i da je u Beogradu ekonomsko stanje povoljnije nego u Zagrebu, da je hrana jeftinija, ali skoro nema struje, a drva, ugljena i tekstila uopće nema.⁷⁶

Prema njegovim izvješćima, na sličan način su razmišljali i HSS-ovci, o kojima su sačuvana samo njegova izvješća iz početka 1944., iako je u spomenutom izvješću MK KPH Zagreb iz kolovoza 1944. navedeno da je on suradnik za stranke, tj. HSS.

U siječnju 1944. čuo je da je Pavelićev kapelan Cecelja rekao jednom visokom njemačkom oficiru da oni nisu znali postupati s Hrvatima kao ni s drugim europskim narodima, te su izgubili simpatije, kao i da bi htjeli dovesti Mačeka, ali on vodi anglofilsku politiku.⁷⁷

Vodstvo HSS-a stupilo je opet u jači kontakt s „mihajlovićevcima“ u Zagrebu, spremno na suradnju s Mihajlovićem na temelju njegove ponude od prošle godine o osnivanju samostalne hrvatske vojske i jamstva samostalnosti Hrvatske u okviru federalne Jugoslavije, ali ovi su im odgovorili da su „privremeno“ izgubili pozicije u Londonu i Washingtonu, te da će moći razgovarati o suradnji tek kada Titove snage budu uništene i nestane značaj NOP-a.⁷⁸

U veljači 1944. „02“ preko GA 1 javlja da HSS u mornarici širi djelovanje: Paitler u Zagrebu, Zacaria u Splitu, Hekman u Sisku. Govore negativno o NOP-u i propagiraju čekanje.⁷⁹

⁷⁶ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 206 – 1944. – 2, 6.

⁷⁷ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 206 – 1944. – 3.

⁷⁸ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 206 – 1.

⁷⁹ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 206 – 1944. – 6.

On prenosi podatke potpukovnika Žmaveca (spominje samo njegovo šifrirano ime), da je „zvanična bivša HSS“ neaktivna i čeka razvoj događaja. Vodstvo misli da je NOP u opadanju zbog mjera Nijemaca, pomanjkanja streljiva, hrane i odijela, a narod je iscrpljen, te da nakon pada Italije ne mogu nabavljati oružje, dok je pomoć Saveznika mala. Još se nadaju spasu od Amerike i Engleske za stvaranje demokratske federativne Jugoslavije. I domobranstvo je bez orijentacije, nešto bi htjeli poduzeti, osobito mlađi, ali zbog terora ne rade ništa. Stoga je časnicima sada jedini cilj održati na okupu domobranstvo, da odmah po slomu Njemačke u suradnji s NOP-om očiste Nijemce iz zemlje i uspostave vlast za održanje reda i mira. Ne žele da sadašnji teror zamijeni teror ulice, a žele stvoriti uvjete da politička pitanja „riješi sam narod slobodnom voljom.“⁸⁰

Tada javlja da iz krugova HSS-a dolazi vijest kako je vodstvo preko radija uputilo protest u London i zahtijevalo da se zaustavi bombardiranje jer je ogromna većina Zagrepčana, oko 350 do 400 tisuća, za Saveznike, te primjećuju da se bombardira na zahtjev partizana.⁸¹

U ožujku 1944. javlja da nije uspio bijeg iz NDH talijanskog diplomata mar-kiza Giustinianija, koji se opredijelio za Badoglija, kao i da su finski konzulat i poslanstvo zatvoreni.⁸²

On je u izvješćima poslao ili prenio i niz upozorenja da neprijatelj dolazi do podataka o NOP-u, koje ne bi smio znati, ili akcijama i ponašanju opasnom za NOP.

U kolovozu 1943. upozorio je da je s aerodroma u Zagrebu otišla jedna grupa ustaša sa svom poljskom opremom za Mostar, gdje ih je s respektom dočekao šef gradskog redarstva, a ne zna se s kakvom zadaćom.⁸³

Javio je da su Nijemci doznali za sporazum Tita sa Saveznicima o obrani i opskrbi Braća, Hvara, Šolte i Visa, i pita se kako oni dolaze do takvih podataka.

Upozorio je da su petorica, čija imena navodi, pod nadzorom policije u Osijeku, a da u Bjelovaru boravi neki (navodi ime) vojnik, nakon čijih dolazaka u Zagreb slijede uhićenja u Bjelovaru. Nijemci u Liku i na Baniju, oko Petrinje, ubacuju četnike koji glume partizane, sa zadaćom da se istaknu, dođu do položaja i rade na sukobljavanju Hrvata i Srba. Neki oficir Gestapoa pričao je da najviše o partizanima doznaju od povratnika koje su partizani pustili, a prije toga neoprezno proveli kroz svoje položaje i urede.

Prenio je i strašan podatak da je neki ustaški satnik (prezime i zdruk) partizanku zarobljenu u borbi silovao, odrezao joj grudi i potom je objesio.

⁸⁰ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 206 – 7.

⁸¹ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 206 – 1944. – 1, 7, 8.

⁸² F. 889, k. 21, 08 – 002 – NOB – 221 – 1944. – 4.

⁸³ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 204 – 1944. – 16.

Ali javlja i da ima dva aktivista u Velikom Trgovišću, da je dobio dva studenta agronomije i pet u zrakoplovstvu u Zagrebu za rad za NOP, kao i šest zrakoplovnih pilota simpatizera i nekoga u HSS-u.⁸⁴

Više puta on je upozoravao na teror koji provode ustaške vlasti. U siječnju 1944. javlja da su liste talaca koji su likvidirani u Samoboru i Dubravi, sastavljane *ad hoc*, tako što je ROZ po nalogu Ravsigura tražio od pojedinih referenata da predlože za osudu osobe kojima je krivnja bar donekle dokazana. Takvu listu potpisuje ROZ i šalje Ravsiguru, gdje je pregledava i potpisuje Vrančić i šalje Paveliću, a kad ju on potpiše prelazi se na izvršenje. Glavni podstrekač tih ubojstava je Juca Rukavina, koji je u Dubravi htio likvidirati ing. Kovačevića. Prema obavijestima Nade Anić, jedan ustaša iz Savske ceste (šifrirano ime) omogućio je bijeg upravo Kovačevića i još jednog koji je s njim bio vezan.⁸⁵

U siječnju je javio da je u zadnjoj raciji u Zagrebu 3600 uhićenih, najviše neprijavljenih žena koje nisu bile državljanke NDH, a odvedene su na rad u Njemačku, te vojnih bjegunaca koji su bez daljnje kazne poslani u jedinice.⁸⁶ U istom izvješću „Darko“ javlja da je doznao kako kod policije postoji lista talaca za Zagreb, od 5000 ljudi.⁸⁷ GA 1 javlja da njemačka policija namjerava Zagreb podijeliti u 24 kotara, u svakom imati kancelariju na čelu s gestapovcem, a u svakoj kući doušnika. Racijama bi svakih par mjeseci trebao svaki stan biti pregledan.⁸⁸ U veljači je javio da su ustaše zaposjele sve radiostanice u Zagrebu, pa i domobranske, i dovele nekoliko radiotelegrafista .

U svojim izvješćima u ožujku 1944. upozoravao je na opasnost koja prijeti domobranskim časnicima, što je trebalo izazvati oprez i njegovih suradnika.

Pisao je da će se, što se ratno poprište bude više približavalo Hrvatskoj, pojačavati represalije prema domobranskim časnicima. Treba ih preko radiostanica London i Slobodna Jugoslavija upozoriti da bi svi mogli biti internirani, „da bi se nama naklonjeni časnici znali na vrijeme upravljati i pravodobno preći u redove NOV.“⁸⁹

I u zadnjem izvješću za razdoblje od 10 do 17. ožujka 1944., upozorio je da se raspravlja o čišćenju svih nepouzdanih domobranskih časnika stavljanjem pred izbor, da pređu u Ustašku vojnici ili budu smatrani nepouzdanima. Ipak, mnogi domobranski časnici drže se po strani, „u težnji da očuvaju domobranstvo od svih

⁸⁴ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 204 – 1944. - 4, 5, 6, 8, 9.

⁸⁵ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 206 – 1944. – 3. U Dubravi je 20. prosinca 1943. obješeno 16 talaca.

⁸⁶ U noći 15./16. siječnja 1944. blokiran je cijeli Zagreb na 12 sati. Bila je to najveća racija tijekom rata, ali nije uhićen ni jedan značajniji aktivist NOP-a.

⁸⁷ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 206 – 1944. – 1.

⁸⁸ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 213 – 1944. – 2.

⁸⁹ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 214 – 1944. – 6.

potresa, kako bi imali u ruci nešto vojske na dan raspada, i potom se pridružili partizanima za čuvanje reda i mira dok narod ne donese svoju volju za novim oblikom države“.⁹⁰

No, za njega osobno „zvono na uzbunu“ trebalo je biti izvješće iz veljače 1944. o uhićenju Grimanija i Salmića, jer je sa Salmićem imao vezu, iako je naveo da mu on služi kao „nesvjesni izvor“.⁹¹

Salmić i Grimani su surađivali u predstavništvu talijanskih radio-električnih poduzeća koja su dobavljala sve radiotelegrafske aparate bivšoj jugoslavenskoj vojsci i mornarici, a onda Minorsu i ZAMOR-u (Zapovjedništvo mornarice) NDH. Misleći da je uhićen zbog nabijanja cijena, odmah ih je snizio, ali nije pomoglo ni to, ni što su se za njega zauzimali „svi mogući“ visoki oficiri i njemački potpukovnik Benesch. GA 1 piše da je zanimljivo kako je o Salmićevom uhićenju obaviješten i I. S.

Prema pravilima za suradnike NOP-a, Radoničić je već tada morao tražiti vezu za odlazak van Zagreba, a ne nastaviti rad sve dok nije mobiliziran 13. ožujka 1944., te uhićen 22. ožujka 1944. godine.

Istinitost izvješća Karla Radoničića nije moguće u cijelosti provjeriti jer ni u literaturi nije do sada obrađen kompletan razvoj i ratni put domobranskih vojnih postrojbi tijekom Drugoga svjetskog rata, no ipak, osim 1. i 144. njemačke divizije, sve ostale spomenute divizije su se u jesen 1943. i zimu 1944. godine nalazile na području NDH. Neki događaji iz drugih područja života se djelomice spominju u literaturi, a njegovi dojmovi se teško mogu provjeriti - i on sam se ograđuje kada kaže da je nešto čuo ili se nešto priča. Podatke koje su dobivali od njega, kao i drugih obavještajaca, službe NOP-a su provjeravale, a neke slične ili iste podatke dobivale su i iz drugih izvora, jer je razumljivo da obavještajni agenti nenamjerno daju i neke krive informacije.⁹² U literaturi se navodi, kao primjer uspješnog rada „obslužbe“ NOP-a u Zagrebu, obavijest o dolasku 10 njemačkih divizija u NDH, od kojih su dvije već stigle, o razmještanju njemačkih divizija, informacija da su Nijemci preuzeli potpunu vojnu i administrativnu kontrolu nad vojnim snagama NDH, te o njihovom preostroju ORS-a NDH, koje je i Radoničić dao.⁹³

Sigurno je da je on bio dragocjen suradnik obavještajne službe NOV-a, a od 1943. uključen u mrežu najviših rukovoditelja obavještajne mreže NOP-a u Zagrebu, „Veljka“ (Dragutin Kabalin), „Darka“ (Zlatko Matetić) i drugih.⁹⁴

⁹⁰ F. 889, k. 20, 08 – 002 – NOB – 214 – 1944. – 7.

⁹¹ F. 889, kut. 20, GKZ 08 – 002 – NOB – 206 – 7

⁹² *Zbornik sjećanja Zagreb 1941-1945* 1984: 167.

⁹³ *Sjeverozapadna Hrvatska u NOB i socijalističkoj revoluciji* 1976: 807.

⁹⁴ F. 988, k. 20, 08 – 002 – NOB – 204 – 1944., *Izvjestaji GA 1 – 1943. – 1944.*, 1 – 16; F. 988, k. 20, 08 - 002 – NOB – 213 – 1944. – 1, 2; 214 – 1944. – 2 – 7; 219 – 1; 221 – 4; MATETIĆ 1984: 347.

III.

U „Osudi“ za doktora prava Karla Radoničića navedeni su glavni elementi djelovanja obadvije podgrupe osuđene u procesu, ali je očito da sud mnogo toga nije znao, ili nije htio objaviti. Bio je optužen da je početkom 1943. pristao na rad i organizaciju za NOP u svrhu prikupljanja članova i podataka, a u svrhu preuzimanja vlasti u pogodnom trenutku. Od studenoga 1943. počeo je održavati sastanke i držati programatske govore s Angelijem, Auerom i Felleom, konspirativnih imena „Val“, „Geben“ i „Učo“, obrazovao je VO, a 20. veljače 1944. i pododbor s Čačićem, odbjegli Juttom i Saroševićem. Dr. Zlatku Matetiću je predao 23.000 kuna za „NP“, dobivenih od odbjeglog poručnika Barina. Kao zaručnik Melite Tomić je, iako je znao da ona radi za stranu izvještajnu službu, u proljeće 1943. odnio u Sarajevo Žmavecu pismo, a od njega dobio tri izvješća za nju. Pomagao joj je u izradi izvješća na temelju podataka dobivenih od Žmaveca i Hočevara, koja je ona slala u Ljubljani i Trst, a on predavao Matetiću za partizane. Očito su uhvatili njegovo izvješće od 6. siječnja 1944., pa ga optužuju da je dao podatke o dislokaciji domobranskih lovačkih i gorskih zdругova, o dolasku 392. divizije, naoružanju domobranskih postrojbi, jačini Ustaške vojnice, Poglavnikovih tjelesnih zdругova i drugo. Stupio je i u vezu s Vickom Dadićem, koji je bio strani izvještajni pouzdanik. Od Melite Tomić je dobio 26.000 kuna i predao ih Matetiću, radi honoriranja nekih ljudi za podatke o rudnicima u NDH. U ožujku 1944. je, uz pomoć Gattina, sastavio „Pro memoria“ (naprijed prikazan dokument) o zapovjednim pitanjima mornarice, koji je prije uhićenja uništio.

Pukovnik Ante Gattin, rođen 1894. u Trogiru, optužen je samo za pomoć Radoničiću u pisanju „Pro memorie“, i zato što ga nije odao iako je shvatio da taj dokument nije u službene svrhe.

Sud nije znao za druge Gattinove aktivnosti, primjerice, da je izvršio obećanje dano Ivanu (Stevi) Krajačiću da brodovi na Savi neće biti popravljani na vrijeme kako bi mogli sudjelovati u napadu na Kozaru 1943. godine. A četnička komanda u siječnju 1943. bilježi da je „admiral Gattin“ (postojao je samo pukovnik Gattin osuđen u ovom procesu) nastojao u Splitu nagovoriti sve „hrvatske frakcije“ domobrana i ustaša na suradnju s partizanima.⁹⁵ Takve njegove aktivnosti ili nisu bile poznate sudu ili su zanemarene od Vojnog suda Mornarice JA u poslijeratnom procesu od 19. do 21. prosinca 1945., kada je osuđen kao prvooptuženi zajedno s Edgarom Angelijem i Leom Zaccarijem na smrt strijeljanjem. Optužen je da je 1941. nosio veliko „U“ na prsima prilikom dolaska Talijana u zemlju, da je Talijanima predao Šibenski garnizon bez otpora, da je u svibnju 1941. bio u deputaciji u Rimu s Antom Pavelićem, koja je dala krunu hrvatskih kraljeva

⁹⁵ *Antifašistički Split* 2011: 346, PETRIČEVIĆ 1970: 4; F. 1549, I – 4/2259; I – 66/410-418.

talijanskom princu, da je bio član komisije za razgraničenje NDH i Italije te inicijator osnivanja „Crnomorskog sklopa“. U novinama je navedeno da se branio da on nije ustaša, nego se s njima slagao zbog nepravdi koje su mu u bivšoj Jugoslaviji nanesene, da prezire Talijane, da nije znao za svrhu odlaska u Rim, a da priznaje „da je ovim činom nanesena hrvatskom narodu neoprostiva sramota“. Tvrдио je da je komisija za granicu bila samo formalna. Ne navodi se je li spomenuo svoje angažiranje u Splitu i aranžman s Krajačićem, niti da je osuđen na 5 mjeseci zatvora u vrijeme NDH.⁹⁶

Agent OZNA-e je 29. kolovoza 1944. zapisao da je domobranski časnik Justo Barin (koji je kao i Vilko Jutt uspio pobjeći iz Zagreba u vrijeme uhićenja „grupe Radoničić“) izjavio (što se slaže s priznanjem Angelija i drugih), da je Radoničić predložio „vojnom komitetu“ u Zapovjedništvu mornarice, da u trenutku sloma Italije „izašalje u sve pomorske baze po jednog čovjeka, koji će u tom momentu zauzeti u svoje ruke mornaricu i ostala tehnička postrojenja i istovremeno staviti se na čelo ustanka“, te da su radi toga u Trst poslani Milić i Auer, u Šibenik Glomuz, u Split Rivaroli, a vezu su imali i s Bonačićem u Crikvenici, s Černeom u Dubrovniku, te s časnicima u Sisku, Brodu i Zemunu.⁹⁷

Melita Tomić, rođena 4. rujna 1911. u Škofjoj Loki, udovica bez djece, završila dvorazrednu trgovačku školu, a u vrijeme procesa bila je bez imetka. Stric, pukovnik bivše jugoslavenske vojske Vladimir Vauhnik, lako ju je pridobio da u Zagrebu prikuplja obavještajne podatke, tim više što je uz supruga naučila kako se to radi. Optužena je da je od potpukovnika Žmaveca, a kasnije od pukovnika Hočevara, te Spaića i Salmića dobivala tajne vojne podatke, te od njih s Radoničićem izrađivala izvješća i slala ih u kutijama ili knjigama s duplim dnom, koje je izrađivao Vukmanić, preko posebnih emisara Vuhniku u Ljubljani. Jedno vrijeme je djelovala iz stana Marije Anić. Povezana je bila i s Vickom Dadićem. Za informacije je nekim ljudima plaćala novcem koji joj je slao Anić.

U osudi se izričito ne navodi za koju obavještajnu službu je radila, ali je iz drugih podataka jasno da je radila za Engleze.⁹⁸

Od studenoga 1942. umirovljeni potpukovnik Marijan Žmavec, rođen 1903. u Krškom, preko nje je slao izvješća Vuhniku o ustanku četnika u NDH 1942., o strukturi glavnošožernih časnika i njihovom rasporedu, o jačini talijanske vojske južno od Save (tri korpusa), o dolasku dvije njemačke divizije na to područje, o jačini partizana u području Grmeča i ostalim predjelima. Nakon premještanja u Sarajevo u ožujku 1943. povezao je M. Tomić s Hočevarom, a

⁹⁶ “Vjesnik”, br. 208, 209, 210 od 20., 21. i 22. prosinca 1945.

⁹⁷ F. 306., k. 258, GUZ 3978/1945. Zh br. 13142 CGK br. 418/2; F. 1491, k. 7., 2.3.6.

⁹⁸ Za Vukmanića OZNA 1944. navodi da je bio Anićev suradnik: F. 1822, k. 1, f. 5, KP – 66/1263.

kao glavar stožera III. zbornog područja u Sarajevu davao izvješća o političkom raspoloženju naroda, o broju useljenih Slovenaca i slično. S radom je nastavio i nakon umirovljenja u kolovozu 1943. i povratka u Zagreb.

Pukovnik Josip Hočevar, rođen 1899. u Rogaškoj Slatini, prema optužbi je M. Tomić davao izvješća o smještanju 4. lovačkog i 4. gorskog zdruga, a 19. ožujka 1944. Radoničiću, usmeno, o dolasku 392. divizije, o jačini njemačkih snaga u NDH, pozivanju 3000 pravoslavaca u vojsku radi utvrđivanja obale, dolasku ministra Vokića i njegovim smjernicama, o dogovoru Hitlera i ministra Navratila o jačini 35. vojne Ustaške vojnice i 10.000 ljudi.

Natporučnik Savo Salmić rođen je 1906. u Celju (prema informaciji Radoničića, u bivšoj jugoslavenskoj mornarici bio je poručnik bojnog broda s položenim ispitom za kapetana korvete, ali mu je za unapređenje nedostajala još navigacija), a M. Tomić je izvješćivao da kroz Vrapče dnevno prolazi 5-6 vlakova, te o uspostavljanju njemačke vojne radiopostaje, dojavnoj mreži i njezinom preseljenju u slučaju invazije, a obećao je dati razmještaj vojnih radiostanica i radiošifru ORS-a, za što je dobio 10.000 kuna, iako te informacije nije dostavio.

Pomoćnik nadstojnika Glavnog kolodvora u Zagrebu i radijski pjevač Josip Spaić, rođen 1914. u Babinoj Gredi, s kojim je Tomićku povezao vojni činovnik Josip Pađen, rođen 1906. u Rijeci, od lipnja 1943. svakih je deset dana davao izvješća o kretanju njemačkih vojnih transporta kroz NDH, a ona je njegovoj supruzi davala određene svote novaca.

Žmavec je od Tomićke dobio u više navrata ukupno 84.000 kuna, a Hočevar 90.000 kuna. Kao i Tomićka, branili su se na sudu da nisu željeli raditi protiv NDH, nego protiv Njemačke, a da su novac primali kao pomoć od strane Slovenaca. Sud je tu obranu odbacio, jer su oni kao glavnostožerni časnici morali znati da je to što rade najveća povreda službene tajne.

Drugi članovi grupe nisu primali nikakva sredstva, a svi oni koji su radili za partizane davali su priloge za „Narodnu pomoć“.

Marija Anić - Ivičić, rođena 1894. u Postirama na Braču, majka troje djece, završila je trgovačku akademiju, bez imetka, supruga Ante Anića. Osuđena je jer je od kraja 1942. dopuštala Meliti Tomić da u njenom stanu sastavlja izvješća, pakira ih u kutije ili knjige s duplim dnom ili koricama, koje je izrađivao Vukmanić, te šalje u Ljubljano, kao i jer je Meliti isporučivala novac koji joj je u tu svrhu slao suprug iz inozemstva. U njenom stanu su se održavali i sastanci, a kod nje je dolazio i suradnik strane oblužbe Dadić, koji je često putovao i izvješća podnosio izravno Aniću.

IV.

Optužba za vojnog činovnika Franju Fellea, rođenog 1907. u mjestu Slovenjgradec, kao i za Radoničića, govori o djelovanju grupe koja je izgleda radila samo za NOP. Optužen je da se u veljači 1943. sastajao s Nikolom Radićem (predsjednikom MVO-a za Zagreb), Antom Bervaldijem (obojujica suđeni u drugom procesu) i Kordićem, a u prosincu s Radoničićem, Angelijem i Auerom u svrhu obrazovanja N.O.-a. Pod konspirativnim imenom "Greben", po nalogima Radoničića, obrazovao je nove odbore i pododbore u koje je uključio i Justu Barina. Izvješćivao je Radoničića o novostima u mornarici, te da je našao simpatizera Vukelića, konspirativnog imena "Mladen", a ovaj dvojicu simpatizera. Optužba da je održavao vezu s Milićem, koji je bio premješten u Trst, a Auera je uputio da ondje uspostavi vezu s Anićem, upućuje da je i on imao vezu s Anićem.

Brodski poručnik Mladen Angeli, sin kontraadmirala Angelija, zvani „Bučko“, rođen 1920. u Splitu, ilegalnog imena „Val“, osuđen je jer se od studenoga 1943. sastajao s Radoničićem, Felleom i Auerom radi obrazovanja VO i skupljanja simpatizera NOP-a, a Radoničića je izvješćivao o stručnim i ostalim novostima u mornarici, posebice o političkom stavu časnika.⁹⁹

Brodski poručnik Milivoj Auer, rođen 1919. u Beogradu, počeo je raditi za NOP od studenoga 1943. pod konspirativnim imenima „Alga“ i „Albus“. Nakon premještanja u Trst trebao je od 3. ožujka 1944. davati podatke o uporabljivosti pojedinih mornaričkih časnika za NOP i raditi na pridobivanju mornara. „Nekog“ Antu (Ante Anić), koji mu je rekao da ga je poslao "Greben" tj. Felle, obavijestio je o raspoloženju mornara u Trstu.

Natporučnik Petar Milić je do dolaska Auera u Trst slao podatke o tonaži, spremi i naoružanju brodova, a 5. ožujka 1944. preko glasnika je Felleu poslao podatke o imenima nekih časnika u vojarni San Bartolomeo u Trstu.

Felle je optužen i da je u veljači i ožujku 1943. prikupio preko 4500 kuna za „Narodnu pomoć“, a Kordiću predao 1,5 kg masti za uši, koju je dobio od Vukelića, a ovaj je predao predsjedniku MVO-a Niki Radiću. Jakov Kordić, rođen 1907. u Komiži na Visu, osuđen je jer je od Fellea i Barina primio više od 3000 kuna za „Narodnu pomoć“, što je kao i mast za uši, 20 araka papira i 6 matrica za indigo predao Radiću, a u stanu na Zrinjevcu s Bervaldijem, Felleom i Radićem raspravljao o radu i povećanju prinosa za NOP.

Pričuvni razvodnik Ivan Vukelić, rođen 1919. u Bili (Novi Vinodol), optužen je da je znao da su sastanci na koje je išao pod utjecajem Jutta u siječnju 1944. imali komunistički karakter, da je pod konspirativnim imenom „Mladen“ mornarima Ivanu Goldinu i Ivanu Tomičiću dao konspirativna imena "Milan" i "Boro", iako po njegovoj tvrdnji oni nisu dali za to pristanak, kao i da je zabranjene letke koje je

⁹⁹ F. 1723 – Kartoteka i upitnici.

dobio od Jutta dao Požgaju. Optužen je i da je Felleu predao 4000 kuna za „Narodnu pomoć“, dobivenih od Bičića, kao i 1,5 kg masti za uši.

Bojnik Miho Marchi, rođen 1904., izdanak stare obitelji u gradu Hvaru na otoku Hvaru, osuđen je jer je davao novac za „Narodnu pomoć“ i prisustvovao sastanku na kome se govorilo o NOP-u.

Narednik Đuro Sarošević, rođen 1917. u Ivankovu (Vinkovci), i časnički namješnik Nikola Čačić, rođen 1911. u Gospiću, optuženi su da su s Juttom, a na poticaj Radoničića, pokušali osnovati pododbor i davali novac za „Narodnu pomoć“.

Narednik Đuro Klipa, rođen 1918. u Ragožu (Garešnica), osuđen je jer je davao novac za „Narodnu pomoć“ i u razgovoru s Juttom i Barinom govorio o pobjedi Rusa.

Ni Klipi, kao ni Felleu, Saroševiću, Čačiću i Kordiću sud nije povjerovao da su novac davali za izbjegle Hrvate pred talijanskim terorom iz Dalmacije ili za političke kažnjениke, kao ni Vukeliću da je mast za uši dao za prodaju.

Izjave nekih optuženih potvrđuju da su radili kako bi pripremili mornaricu za slučaj prevrata. Radoničić je optužen da je „u svrhu preuzimanja vlasti u pogodnom času, počeo od studenog 1943. podržavati sastanke, držati programatske govore“. Felle je izjavio da je bio s Radoničićem jednom u njegovom stanu kada su bili Angeli i Auer i kada se govorilo o običnim stvarima, ali i o slučaju preokreta, „da budu na mjestima ljudi, koje treba pronaći, te da to mora biti tajna“. Angeli je rekao „da je kod prvog sastanka bilo govora o upoznavanju častnika i o pronalazku istomišljenika, koji bi u slučaju preokreta imali liečiti ono rasulo, koje je nastalo u jugoslavenskoj vojsci“, te mu je Radoničić na jednom sastanku rekao da misli „da će u mornarici preuzeti vlast častnici“. I Sarošević je izjavio „da je bio u Barinovu uredu, gdje je našao Jutta, Čačića i Radoničića, koji je govorio o povlačenju Nijemaca, te da mu je Jutt govorio da se moraju organizirati“. Iako optuženici nisu rekli na kakav prevrat su mislili i tko će doći na vlast, dosta je jasno da misle na pobjedu Saveznika i partizana.

No, u osudi nije navedeno sve što su radili optuženici. Za Fellea sud zna da je radio za NOB od početka 1943., a Franjo Balon je pisao da ga je upravo on još 1941. nagovorio da uđe u protuzrakoplovnu skupinu domobranstva „kao oficir za tehničku službu, naoružanje, prevozna sredstva, pogonski materijal i drugo“, jer je NOP-u bilo potrebno i naoružanje i vozila. Vukelić je suđen samo zbog prikupljanja „Narodne pomoći“ i kao simpatizer NOP-a, a prema izvješćima agenata Ravsigura, on je kao „djelatni komunista“ radio na prebacivanju ljudi u partizane. Ivan Krajačić - Stevo piše da ga je 1943. Miho Marchi odveo kod zapovjednika Gattina u Zapovjedništvo mornarice, kojem se obratio radi već spomenutog sabotiranja dovršetka remonta riječnih brodova na Savi. Nije znao ni da je Gattin navodno u siječnju 1943. u Splitu nagovarao sve „hrvatske frakcije“ domobrana i ustaša na suradnju s partizanima.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Antifašistički Split 2011: 346, PETRIČEVIĆ 1970: 4; F. 1549, I – 4/2259; I – 66/410-418.

Ne zna se tko su bili branitelji većine optuženih, osim da je Hočevara branio poručnik Ante Turina, Gattina mornarički bojnik Mato Gržeta, a Mladena Angelija dr. Veljko Prebeg.

Optuženi su u istrazi mučeni. Prema izjavi Jurja, brata Ante Gattina, Radoničić je najviše mučen, pa se još na sudskoj raspravi (uhićen je 20. ožujka, a rasprava je bila od 19. svibnja do 9. lipnja 1944.) vidjelo da mu je ozlijeđena ruka.¹⁰¹

Angeli se na raspravi žalio da je bio zlostavljan, kao i Marchi, što je istražitelj Draženović, razumljivo, negirao. I Felle i drugi u istrazi su priznavali ono što su na sudu nijekali, a Kordićeva supruga je svjedočila da joj je on, kada su ga doveli na pretragu stana, uspio reći da je bio teško mučen.¹⁰²

Ratni sud Zapovjedništva grada Zagreba pod predsjedanjem potpukovnika - suca Dragutina Varla, s prisjednicima zrakoplovnim pukovnikom Dragutinom Rubčićem i djelatnim pješačkim nadsatnikom Zvonimirom Tutićem Poljanićem (zastupnik optužbe bio je bojnik - sudac Vinko Herenda), donio je osudu nakon tajne glavne rasprave, održane od 19. svibnja do 9. lipnja 1944. godine. Izgleda da su za sve bile podnesene molbe za pomilovanje. Ante Pavelić je Radoničiću (koji je prema izjavi Juraja Gattina majci rekao da neće tražiti pomilovanje, da je sa sobom prekrizio i da nju moli da to prihvati) na molbu liječnika Mile Budaka (nećaka ministra Mile Budaka koji je prije rata bio asistent Radonićevom ocu), te njegove majke, zamijenio smrtnu kaznu doživotnom teškom tamnicom, uz komentar da je zaslužio strijeljanje, ali da će ga pomilovati iz političkih razloga. Pomilovao je i Mladena Angelija na molbu njegovog oca viceadmirala Edgara Angelija.¹⁰³ No, obojica su smrtno stradali. Ostali su osuđeni na vremenske kazne. Osim pomilovanih Angelija i Radoničića, na doživotnu tešku tamnicu osuđen je Salmić, na 20 godina Pađen, Milić, Kordić i Vukelić, na 15 godina Čačić, na 10 godina Auer, Klipa, Marchi, Sarošević i Vukmanić, Gattin je osuđen na 6 mjeseci, a Požgaj je oslobođen.

V.

Činjenica da je presuda donesena nakon tajne rasprave, a osuda i izvršenje kazne nije oglašeno u dnevnim novinama, kao mnoge ostale, govori da je taj proces za vlasti NDH imao posebno značenje. Možda je povezan s činjenicom

¹⁰¹ F. 1491, k. 3, 2.18. str. 10 - 36, Izjava Jurja Gattina; F. 1561., k. 68, 014.30 1945-1955.; F. 306., k. 97, CGK Zagreb 1533., Br.100/45. – CGK br. 609/6, III rajon, 7. IX. 1945.; isto, k. 242., Zh br. 11284 CGK 115/9 - br. 85/45. Rajon II.; isto, k. 258., CGK 418/2.

¹⁰² F. 241, k. 55, br. 33422/1944., str. 14, 15 i 17.

¹⁰³ F. 241, isto kao bilj. 79; F 1491, k. 3., 2. 18. Na temelju podatka da je kontraadmiral Eduard Angelli umirovljen na osobni zahtjev u travnju 1944., može se zaključiti da je to učinio nakon što mu je sin uhićen pod optužbom da radi za partizane. O Edgaru Angelliju vidi: *Tko je tko u NDH, Hrvatska 1941. - 1945.* 1997: 9, gdje je navedeno da je E. Angelli suđen i umro u zatvoru 1945.

da su osuđeni i suradnici engleske obavještajne službe, a i da se među osuđenima nalazio sin viceadmirala Edgara Angelija te osnivača kardiologije, sveučilišnog profesora i člana JAZU-a Karla Radoničića.

Tako su 11. lipnja 1944. u 6 sati ujutro, u Maksimiru, u Dotršćini, strijeljane Melita Tomić i Marija Anić - Ivičić, te Josip Spaić, Josip Hočevar, Marijan Žmavec i Franjo Felle.¹⁰⁴

Navodimo bilješku o tom strijeljanju (neka imena su krivo navedena):

„U subotu navečer doznali su osudjenici da će se smrtna kazna izvršiti u nedjelju ujutro. U 4 sata ujutro povelili su osudjenike u Maksimir. Spaić je rekao: ‘Ubijajte krvnici hrvatski, nećete dugo!’ Bio je blijed. Aničić je pala u nesvijest te su je vezali za stub. Melita Tomić nije dala da joj vežu oči, nego je uskliknula: ‘Ponosim se što časno umirem i moj je muž časno poginuo!’ Dobila je devet metaka.

Spaić je otac troje djece.

Hočevar je otac dvoje djece.

Žmaus (!) je otac dvoje djece, a njegova žena je unuka pjesnika Petra Preradovića.¹⁰⁵

Vlatka Žmavec je uhićena istog dana kad i suprug, i ubijena u neutvrđenom logoru, a nema podataka je li po „zakonskoj odredbi“: „Pojedini članovi obitelji osoba, koje same ili u zajednici s oružanim skupinama narušavaju javni red i sigurnost, ili ugrožavaju mir i spokojstvo hrvatskog naroda, ili koje poduzmu kakav nasilni čin protiv države, pojedinim osobama ili imovini, kao i članovi obitelji od kuće odbjeglih osoba, mogu se uputiti na prisilan boravak u sabirne logore“, ili iz nekog drugog razloga.¹⁰⁶

Don Giuseppe Masucci, tajnik Legata pape Pia XII. kod nadbiskupa Alojza Stepinca, zabilježio je da mu se supruga Josipa Hočevara, čim je doznala za smrtnu presudu za svoga muža, 11. lipnja 1944. obratila za pomoć, a on je odmah telefonirao ministru pravosuđa i bogoštovlja i generalu Perčeviću, ali ga je drugoga dana supruga izvijestila da joj je muž već prije njihovog razgovora strijeljan. Krajem lipnja i u srpnju posjetila ga je i majka Mladena Angelija, ali ne navodi što je tražila od njega.¹⁰⁷

Iz prijave koje su podnijele njihove supruge, majke i prijatelji ZKRZ-a, iz kartoteke MK KPH za grad Zagreb i Projekta HDA „Dotršćina“ doznajemo da su svi osuđeni na vremenske kazne, osim Gattina i možda Milića, za koga nisam našla podatak, smrtno stradali u logorima.

¹⁰⁴ Muzej genocida u Beogradu: na Dotršćini strijeljani Franjo Felle, Josip Hočevar i Marijan Žmavec; Projekt „Dotršćina“, Pl. knj. br. 21, 23.

¹⁰⁵ F. 1723, k. 75.

¹⁰⁶ F. 306, ZKRZ, Z – 3020; Vjestnik Minorska br. 33., 9. kolovoza 1942., Zakonska odredba o suzbijanju kažnjivih čina proti državi, pojedinim osobama ili imovini.

¹⁰⁷ F. 1561, k. 83., 001.26 1941-1946. Prijevod Dnevnika o misiji don Giuseppea Masuccija u Hrvatskoj od 1. kolovoza 1941. do 20. ožujka 1946., str. 38, 113, 119.; usp. BOBAN 1989: 300.

Za Radoničića prijavu je podnio mornarički poručnik Antun Turina, za Angelija i Marchija majke, za Klipu stanodavka, a za Hočevara, Pađena, Saroševića, Kordića i Čačića supruge.

I majka Mladena Angelija i supruga viceadmirala Edgara Angelija podnijela je prijavu ZKRZ-u. Možda je tim činom željela pomoći već tada zatvorenom suprugu koji je u procesu 19. - 21. prosinca 1945. osuđen na smrt strijeljanjem, ali je, izgleda, umro u zatvoru.¹⁰⁸

Svakako je ta majka doživjela teške potrese i tragediju, iako joj je od strane Saveza boraca općine Črnomerec izdana Spomenica žrtava fašizma za sina Mladena.¹⁰⁹

Karlo Radoničić i ostali osuđeni na vremenske kazne, osim Vukelića koji je odmah odveden u Jasenovac gdje je ubijen početkom 1945., otpremljeni su iz vojnog zatvora na Novoj Vesi u kaznionicu u Srijemskoj Mitrovici, odakle su 15. listopada 1944. (NOV je 20. listopada oslobodila Mitrovicu) vraćeni sa svim političkim zatvorenici u Zagreb, a u studenom i prosincu 1944., ili siječnju 1945., prebačeni u Lepoglavu koja je od srpnja 1944. postala logor s jednakim ili i gorim režimom od Stare Gradiške (iz koje su u prosincu 1944. logoraši također prebačeni u Lepoglavu).¹¹⁰ U Lepoglavi su ubijeni Karlo Radoničić, Miho Marchi, Milivoj Auer i Nikola Čačić, a izgleda i Đuro Sarošević. Ostali su u travnju 1945. u stočnim vagonima u dva transporta, vezani žicom, prebačeni iz Lepoglave prema logoru Jasenovac. Transporti su krenuli 5. i 15., ili 11. i 13. travnja, a put je trajao nekoliko dana. Jedan je prošao kroz Zagreb 15. travnja. Iz jednog je transporta nekoliko zatočenika pobjeglo prilikom utovara u Lepoglavi. Prema jednom svjedočenju, logoraši iz transporta koji je stigao u Jasenovac u noći 17. na 18. travnja, odmah su po dolasku pobijeni, jer je ujutro kraj vlaka bila samo njihova odjeća. Neki zatočenici iz drugog transporta su se uspjeli odvezati i kroz napravljenu rupu noću iskočiti iz vlaka. Tako ih se spasilo pedeset šest ili pedeset sedam.¹¹¹

U tim transportima ubijeni su Jakov Kordić, Savo Salmić, Mladen Angeli, Đuro Klipa i Josip Pađen. Robert Vukmanić je naveden na popisu žrtava Jasenovca.¹¹²

¹⁰⁸ F. 306, k. 97, CGK Zagreb, 2326 CGK br. 609/4.

¹⁰⁹ F. 1723, k. 97.; "Vjesnik", br. 210., 22. prosinca 1945.; F. 1549, I – 19, str. 841-842.

¹¹⁰ F. 1723, PRP Upitnici i kartoteka; HDA, Projekt „Dotrščina“, C. knj. 61.; F. 306, k. 97, GUZ 4289/46; F. 1723, PRP Upitnici i kartoteka; Vidi bilj. 103.

¹¹¹ HDA, Projekt „Dotrščina“, Z. k. 67, C. knj. 1, 8, 33.; PERŠEN, 1990: 302-305; F. 306, k. 718. - ZKRZ - CGK U Zagrebu, 27. XII. 1946., br. 2494.

¹¹² Projekt „Dotrščina“, Z. knj. 1, 36, 60, 73, 94, te C. knj. 1, 8, 24, 26, 47, 61.; F. 306., k. 711., CGK, br. 272/45. 28. VI. 1945. Za Vukmanića: F. 259, Tajni urudžbeni zapisnik 26/259 – Kazalo za god. 1944. od P – Ž, 77823 II. 12049/44; SMREKAR I MIHOVILOVIĆ 2007. Muzej genocida u Beogradu: Đuro Sarošević ubijen 15. 12. 1944. u Zagrebu, Josip Pađen početkom 1945. u Jasenovcu, a Ivo (Mile) Vukelić stradao 5. 5. 1945. – usp.: PERŠEN 1990: 305-306., a nema ga ni u DUBRAVICA-MARKOV 2010, gdje na str. 92 Sarošević ubijen u Lepoglavi, a Pađen u transportu.

Hočevar, Žmavec, Gattin, Marchi, kao i Salmić i Sarošević, karijeru su započeli kao časnici Kraljevine Jugoslavije, kao i tužitelj i suci. Hočevar i Žmavec nalaze se skupa s Vauhnikom u popisu časnika koji su završili višu školu Vojne akademije u Beogradu i glavnostožernu pripremu.¹¹³

VI.

Tužitelj u tom procesu, djelatni bojnik - sudac Vinko Herenda, rođen 22. siječnja 1905. u Starigradu Paklenici, završio je Pravni fakultet u Beogradu, a Školu za rezervne pješadijske i artiljerijske oficire u Sarajevu. Govorio je talijanski, francuski i njemački. Od 9. rujna 1939. bio je sudski major. U domobranstvu je kao bojnik 1941. bio upravitelj Vojnog suda osječkog divizijskog područja, pa Vojnog suda vrbaskog divizijskog područja, a 1942. tužitelj Vojnog suda i upravitelj Divizijskog vojnog suda u Osijeku. Od 4. rujna 1943. premješten je u Kazneno-popravni odsjek MINORS-a, 2. odsjek Zapovjedništva oružanih snaga, a od 18. travnja do 12. rujna 1944. bio je časnik – sudac na Ratnom sudu Zapovjedništva grada Zagreba. Od tada pa do kraja rata bio je u Zemaljskom ratnom sudu. U ljeto 1944. je unaprijeđen je u potpukovnika.¹¹⁴

Nakon rata je uhićen i od Vojnog suda Zapovjedništva grada Zagreba 17. srpnja 1945. osuđen zbog gore navedenog, a posebno: „na kaznu smrti strijeljanjem, trajan gubitak svih građanskih i političkih prava i na konfiskaciju njegove imovine uz ograničenje po čl. 6. Zakona o konfiskaciji, radi svoje uloge tužitelja u procesu ‘Karlo Radoničić i drugovi’, koja je nakon potvrde višeg suda izvršena.“¹¹⁵

Predsjedatelj sudskog vijeća u ovom procesu, potpukovnik sudac Dragutin Varl, rođen 1901. u Malinskoj (otok Krk), s boravkom u Zagrebu, Pravni fakultet završio je u Ljubljani, a zatim Školu za pričuvne pješačke časnike. Govorio je talijanski, njemački, slovenski, i donekle francuski jezik. Od 1927. bio je časnik vojske Kraljevine Jugoslavije, 6. rujna 1940. odlikovan Zlatnom medaljom za revnosnu službu i unaprijeđen u čin majora, a 11. siječnja 1941. imenovan vojnim tužiteljem u vojnom tužiteljstvu Savskog divizijskog suda. U domobranstvu je kao zrakoplovni bojnik postao glavnik pravosudnog ureda u Zapovjedništvu zračnih snaga u Zagrebu.¹¹⁶ Godine 1942. najprije je u Ministarstvu domobranstva, pa zamjenik upravitelja Domobranskog suda u Zagrebu, a od kolovoza Domo-

¹¹³ F. 487, k. 15., Osobni odjel, Omot: I odjel br. 2764, 1941.; F. 487.2, Matični listovi – Kazalo imena; F. 487, kut. 15, Osobni odjel, Omot: I odjel br. 2764, 1941.; Vjestnik Minorsa, Osobni poslovi, br. 10, 1942; br. 14, 28, 29, 32 i 55, 1943, str. 478; br. 8, 1944., str. 266.

¹¹⁴ F. 487.2 Matični listovi...; Vjestnik, Osobni poslovi, br. 30, 14. 7. 1994.

¹¹⁵ F. 306, k. 29, br. 498/45.; Nepotpisano, 1945., Ustaška „pravda“ u: *Vjesnik*, 16. VII. 1945.

¹¹⁶ Vjestnik Minorsa, Osobni p., Br. 17, 12. 7. 1941.; br. 54, 18. 12. 1943.

branskog suda u Banja Luci. Sudac Ratnog suda Zapovjedništva grada Zagreba postaje 2. rujna 1943., a od jeseni 1944. Zemaljskog ratnog suda. Unaprijeđen je u potpukovnika 15. prosinca 1943., a u prosincu 1944. odlikovan „Redom krune kralja Zvonimira, III. stupnja, s mačevima“.¹¹⁷

U Odluci ZKRZ-a o proglašenju zločincem piše da je „za vrijeme NDH vodio sve veće političke rasprave, inače osoba neograničenog povjerenja ustaškog redarstva“ i kao vojni sudac „prisvajao suverena prava“. Navedene su osude grupama „Legin i dr.“, „Radoničić i dr.“, „Radić i dr.“, „Molnar i dr.“, „Krunić i dr.“, kao i nizu pojedinaca, u kojima su izrečene 42 smrtne presude, od kojih 9 nije izvršeno, a od ukupno 167 žrtava, mnogi su likvidirani ili stradali od bolesti u logorima.¹¹⁸

Prisjednik suda Dragutin Rubčić (Gospić, 3. studeni 1899. - Buenos Aires, 5. studeni 1986.) je kao pilot zrakoplovstva Kraljevine Jugoslavije na zrakoplovnim natjecanjima Male Antante osvajao prva mjesta. Početkom 1941. kao pukovnik je bio zapovjednik 6. lovačkog avio-puka u Zemunu, a u travnju je odmah pristupio zrakoplovstvu NDH, tek sredinom 1944. Unaprijeđen je u generala i imenovan „vitezom“ i zapovjednikom letaštva vojnog zrakoplovstva NDH. U svibnju 1945. pobjegao je u Austriju, zatim u Argentinu.¹¹⁹

Prisjednik Zvonimir Tutić - Poljanić, rođen 27. studenoga 1910., bio je pješачki nadsatnik.¹²⁰ Njegova sudbina je tragično kontradiktorna. Krajem 1941. nije dobio odlikovanje i unaprjeđenje zbog zasluga u borbama kod Višegrada jer je bio „premlad“, a u isto vrijeme talijanska vojska mu je bombardiranjem srušila roditeljsku kuću na Pelješcu i opljačkala roditelje, braću i sestre. Njegova intervencija preko ureda S. Kvaternika pomogla je da dobiju neku pomoć, ali nova intervencija nije spriječila da nakon pada Italije njemačka vojska ubije njegove roditelje, braću i sestre, te mu od rodbine nije ostao nitko „osim male djevojčice Nataše, ćerke od brata“.¹²¹ ZKRZ ga je proglasila zločincem jer je kao član sudskog vijeća u procesima „Legin i dr.“, „Hočevar i dr.“ i „Radić i dr.“ tražio najstrože kazne. U njima su izrečene 22 smrtne osude, a u logorima je smrtno stradalo njih još 32, što je okvalificirano kao izdaja naroda i služba okupatoru. Vojni sud Komande vojnog zagrebačkog područja osudio ga je 17. studenoga 1945. na smrt strijeljanjem, a Vrhovno vijeće Vrhovnog suda FNRJ 20. prosinca 1945. smanjio je tu kaznu na lišenje slobode s prinudnim radom

¹¹⁷ F. 487.2 Matični listovi...; Vjestnik Minorsa, Osobni p, br. 17, 12. 7. 1941., br. 54, 18. 12. 1943.; br. 55, 14. 12. 1944.

¹¹⁸ F. 306, knj. 3, 31. i 32.; k. 69, GUZ 4664c/45; k. 90, GUZ 2466/46.; k. 258, Zh 13142 – 13147, CGK 418.; k. 729, CGK 609/53.; Z - 3050

¹¹⁹ *Tko je tko u NDH, Hrvatska 1941. - 1945.* 1997: 350.

¹²⁰ F. 306, k. 258, GUZ br. 3978/1945., Zh br. 13147, CGK 418/4.

¹²¹ M – 3, D – 2307, 272-273.

u trajanju od 20 godina. Kaznu je izdržavao u Staroj Gradiški i vjerojatno je pušten krajem 1954. godine.¹²²

Po broju prijava ZKRZ-u posebno se izdvaja istražitelj dr. Zvonimir Draženović, pričuvni ustaški dopukovnik sudske struke. Prije rata bio je odvjetnik u Dugom Selu, a 1945. je imao oko 45 - 50 godina. Od 1941. bio je suradnik UNS-a, a od srpnja ili rujna 1943. u REDORS-u najbliži suradnik Jose Rukavine. Rukovodio je najvažnijim istragama i davao naloge svojim podčinjenima. Optužen je da je naređivao i osobno bestijalno mučio naročito domobranske časnike optužene zbog konspirativnog rada za NOP i saveznike. I neki domobrani su ga optuživali da je primao mito i uhićivao ljude iz osobne osvete ili koristi.¹²³

Njegovi suradnici bili su Dario Bracanović, Ante Skelin i Ivan Toth zvani „Medo“.

Dario Bracanović je 1945. imao oko 30 godina, prije rata bio je odvjetnik u Dubrovniku, a u vrijeme NDH ustaški satnik i istražitelj u političkom odsjeku REDORS-a. Od mnogih je optuživan za mučenja u istrazi.¹²⁴

Ante Skelin, ustaški poručnik, rođen u Šibeniku, 1945. imao je oko 23 godine. U *obslužbi* Branka Rukavine i navodno miljenik Jose Rukavine. Svjedoci su tvrdili da je volio tući uhićenike i prisustvovao je gotovo svakom strijeljanju ili vješanju, a da nije pljačkaš ni korupcionaš, nego uvjereni ustaša. Ivan Toth „Medo“, star 26 godina, bio je ustaški vodnik-izvidnik u REDORS-u.¹²⁵

Za sve je ZKRZ „Odluku o utvrđivanju zločina okupatora i njihovih pomagača“ uputila „Javnom tužioštvu za grad Zagreb“, koje je za Herendu i Tutić - Poljanića zaustavilo postupak jer su suđeni od drugih sudova, a za druge jer su pobjegli u inozemstvo, pa je Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača uputila „Komisiji UN-a za ratne zločine“¹²⁶ neuspješan zahtjev za njihovu ekstradiciju.¹²⁷

¹²² F. 306, knj. 46, 2. Imenik zločinaca; k. 61, GUZ 2753, CGK 609/56; k. 69, GUZ 4664c2 1315 1945 C2 20. XI. 1945. – 6; k. 90., GUZ 2466/46 – 15. IV. 1946., br. 190, 20. XI. 45 1315; k. 90., GUZ 2468/1946., br. 614; k. 242, Zh 11293; k. 258, GUZ 3978 1945 Zh 13147; k. 295, Zh 17278, CGK 534/82; k. 495, Zh 39280, CGK 609/56; k. 725, CGK 418/4; k. 729, CGK 609/56; F. 1143, Gradski narodni odbor, SUP Zagreb, Kažnjenički spisi, k. 6, S – T, s. 706; F. 1560, k. 26, Indeks iz 1953.

¹²³ Vjestnik br. 52, 23. 11. 1944.; F. 306., knj. 32.; k. 69, Zh br. 11284/ 5059a/ 5054a/ 5032a/ 4982/ 6227a/ 8018/ 8130/ 8278/ 8516/ 9416/ 11269/ 9123/ 11340/ 13143/ 9678; k. 729, 39280 - CGK 609/53, 58, 63, 64, 68, 69, 70.; kao i: f. 1549 ZIG NDH, III – 19/str. 803-878.

¹²⁴ F. 306, Zh, knj. 31. i 32. i k. 258, GUZ 3978/45. Zh br. 13145 CGK br. 418/7.

¹²⁵ F. 1549, I - 8/1727.; I – 63/br. 457-459-468. - Ob.18/44.; f. 306, k. 242, Odluka Zh br. 11287, br. 2945/45.; F. 306, Z – 3049; k. 90, GUZ 2466/46.; k. 729., CGK 609/72.; F. 306, k. 729, CGK 609/72.

¹²⁶ GRAHEK RAVANČIĆ, 2011: 19.

¹²⁷ F. 306., k. 60, GUZ 2753/45; k. 62, ZKRZ NR H 1944-1947. god.; k. 62., Javno tužioštvo za grad Zagreb, Broj: K. 3722/45.; k. 63. Broj: K. 3712/45.; k. 90, GUZ 2466/46.; k. 729., CGK 609/72; F 306, Z – 3004.

* * *

Većina osuđenih koji su radili za I. S. bili su Slovenci, a najveći dio onih koji su radili za partizane bili su Hrvati. Porijeklom su bili iz svih krajeva Hrvatske.

Grupu su činili dijelom civili, a dijelom profesionalni časnici. Svi profesionalni časnici, suci i osuđeni, bili su prije rata časnici Kraljevine Jugoslavije, a neki su napredovali i u NDH. Suci i istražitelji bili su uvjereni ustaše.

Svi osuđeni bili su protivnici nacista i ustaša, ali su neki vjerojatno željeli Hrvatsku u zapadno orijentiranoj demokratskoj, a drugi u komunističkoj Jugoslaviji. Od 21 optuženog, rat su preživjela samo dvojica ili trojica. Iako su od ZKRZ-a svi osuđeni tretirani kao rodoljubi, da su preživjeli možda bi svi, a posebno oni koji su radili za I. S. bili temeljito ispitani od OZNA-e. Ante Gattin je u prosincu 1945. osuđen na smrt strijeljanjem.

Od istražitelja i sudaca, Tutić - Poljanić je osuđen na smrt i pomilovan na 20 godina, Herenda je osuđen na smrt i strijeljan, a ostali su pobjegli u inozemstvo.

Prema Židovcu, Englezi su u Rimu Draženovića, koji je radeći u represivnom aparatu NDH dobro upoznao komuniste, uzeli u svoju službu – Hladni rat je već bio počeo.

Slom NDH je bio posljedica i spremnosti velikog broja stanovnika Hrvatske, a posebno Hrvata, da se uz najveće rizike upuste u borbu protiv tog režima. Doprinos ilegalaca, posebno u redovima domobranstva, pobjedi NOB-a u Zagrebu i u cijeloj Hrvatskoj nije ni do danas dovoljno istražen i valorizirani. Doprinos ove grupe ilegalaca NOP-u sastojao se dobrim dijelom u obavještajnom radu, ali njihove veze s I. S.-om, možda čak i samog Edgara Angelija, kao i moguća veza Anića s Rusima, pokazuju svu složenost i isprepletenost veza, utjecaja i orijentacija.

Bibliografija

Izvori

Fond 241, Ravnateljstvo državnih željeznica NDH.

Fond 493, Sudovi oružanih snaga NDH.

MG 9/III – 18 Izjava Rogan Josipa (Gorup) i Husa.

Fond 306, Zemaljska komisija NRH za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača (ZKRZ).

Fond 306, ZKRZ, film Z – 3020, Z – 3049, Z – 3050.

Fond 487.2, Ministarstvo oružanih snaga NDH, Matični listovi časnika, dočasnika i domobrana (vojničara) – Kazalo imena.

Fond 487, Ministarstvo oružanih snaga (MINORS) NDH.

- Fond 1723, Gradski komitet SKH, Upitnici i kartoteka.
- Fond 1822, Mjesni komitet KPH za grad Zagreb.
- Fond 1889, Gradski komitet SKH Zagreb, Komisija Gradskog komiteta SKH Zagreb za historiju KPJ.
- Fond 1220, CK SKH.
- Fond 1549, Zbirka izvornog gradiva NDH (ZIG NDH) – MUP III.
- Fond 1491, OZNA za Hrvatsku.
- Fond 1560, MUP/RSUP Odjel za kaznene sankcije 1945. – 1968.
- Fond 1561, Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove (SDS RSUP) 1945. – 1947.
- HDA, Projekt „Dotrščina“, Zelene knjige, Zagrepčani - revolucionari, antifašisti i žrtve fašističkog terora.
- HDA, Projekt „Dotrščina“, Plava knjiga 21., A - HV Zagrepčani - revolucionari, antifašisti i žrtve antifašističkog terora strijeljani na Dotrščini 1941. - 1945.
- HDA Zagreb, F. 1143, Gradski narodni odbor, SUP Zagreb, Kažnjenički spisi, k. 6, S – T, snimak 706.
- Muzej genocida, Beograd, broj 2825051018 Đuro Sarošević; 2332031006 Ivo Vukelić; 1796048015 Josip Pađen.
- Projekt „Dotrščina“, Crvene knjige, Zagrepčani - revolucionari, antifašisti i žrtve fašističkog terora poginuli u NOB ili ustaškim logorima.
- The National archives, Kew, Richmond, Surrey, UK; Special Operations Executive: Personal Files (PF Series) HS 9/39/7.
- SMREKAR, Jelka, Đorđe MIHOVILOVIĆ. 2007. *Poimenični popis žrtava koncentracionog logora Jasenovac 1941.-1945.* Jasenovac: Spomen područje Jasenovac.
- „Vjesnik“, Zagreb, 17. VII. 1945.; 20., 21. i 22. XII. 1945.
- „Vjestnik Minorsa“, Osobni poslovi; Prilog Vjestniku Minorsa 52/1943. Činored djelatnih vodnika oružanih snaga.
- Zbornik dokumenata vojnoistorijskog instituta.* 1979. Tom XII. Dokumenti jedinica, komandi i ustanova nemačkog rajha - knjiga 4. Izvještaj mornaričkog štaba za vezu Hrvatske od 1. augusta 1944.

Literatura

- ANIĆ, Nikola, 2009. *Hitlerov Wehrmacht u Hrvatskoj / od travnja 1941. do svibnja 1945.* Zagreb: Dom i svijet.
- Antifašistički Split* 2011. *Ratna kronika 1941.-1945.* 2. izd., Split: Udruga antifašističkih boraca i antifašista grada Splita.
- BOBAN, Ljubo. 1989. *Kontroverze iz povijesti Jugoslavije.* Sv. 1. Zagreb: Školska knjiga; Stvarnost.
- BOBAN, Ljubo. 1996. *Tomo Jančinović HSS između zapadnih saveznika i komunista.* Zagreb: Školska knjiga.

- COLIĆ, Mladen. 1971. Simpatizeri NOP-a u domobranstvu NDH. U: *Zagreb u NOB-i i socijalističkoj revoluciji. Materijali sa znanstvenog skupa održanog u Zagrebu 29. i 30. lipnja 1970. u povodu 25. godišnjice oslobođenja grada*, ur. Zlatko Čepo i dr., 269-284. Zagreb: IHRP.
- DUBRAVICA, Branko, Marina MARKOVIĆ. 2010. *Lepoglava 1921.-1945., Prilozi za povijest kaznionice i logora Lepoglava*. Zagreb-Lepoglava: Savez antifašističkih boraca i antifašista Republike Hrvatske, Udruga antifašističkih boraca i antifašista Grada Lepoglave.
- GOLDSTEIN, Ivo. 2008. *Hrvatska 1918 – 2008*. Zagreb: Liber.
- GOLDSTEIN, Ivo. 2011. *Zagreb 1941.-1945.* Zagreb: Novi Liber.
- GRAHEK RAVANČIĆ, Martina. 2011. *Djelovanje ZKRZ na području Zagreba u razdoblju od 1944. do 1947.* Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu.
- JELIĆ-BUTIĆ, Fikreta. 1983. *Hrvatska seljačka stranka*. Zagreb: Liber.
- KOLAR DIMITRIJEVIĆ, Mira. 2009. Narcisa Lengel Krizman (1934-2008.). *Historijski zbornik LXII/2*: 674-675.
- KRAJAČIĆ STEVO, Ivan. 1983. Ilegalni rad u Zagrebu. U: *Zbornik sjećanja Zagreb 1941. – 1945.* Sv. 3, ur. Lutvo Ahmetović i dr., 27-37. Zagreb: Gradska konferencija SSRN: IHRP: Školska knjiga.
- KOVAČIĆ, Davor. 2009. *Redarstveno-obavještajni sustav NDH od 1941-1945.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest.
- KRIZMAN, Bogdan. 1983. *Ustaše i Treći Reich*. Zagreb: Globus.
- LENGEL-KRIZMAN, Narcisa. 1980. *Borbeni Zagreb*. Zagreb: Globus.
- MATETIĆ, Zlatko. 1984. Zapis o ilegalnom radu u Zagrebu. U: *Zbornik sjećanja Zagreb 1941. – 1945.* Sv. 4, ur. Ahmetović i dr., 345-348. Zagreb: Gradska konferencija SSRN; Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske; Školska knjiga.
- PERŠEN, Mirko, 1990. *Ustaški logori*. Zagreb: Globus.
- PETRIČEVIĆ, Jozo. 1970. Tajna fronta. *Večernji list*, Zagreb, 21. II. - 22. III. 1970.
- PETRIČEVIĆ, Jozo. 1971. Nepokoreni grad – Instruktori CK KPH u ratnom Zagrebu. *Vjesnik*, Zagreb, 29. VII. – 29. VIII. 1971.
- SENTIĆ, Marija, Narcisa LENGEL KRIZMAN. 1979. *Revolucionarni Zagreb 1918-1945., Kronologija*. Zagreb: Institut za historiju radničkog pokreta (IHRP); Školska knjiga.
- Sjeverozapadna Hrvatska u NOB i socijalističkoj revoluciji 1941. - 1945.* 1976. *Zbornik*. Ur. Ljubo Boban, Zlatko Čepo, Ivan Jelić, Nikola Radanović, Fabijan Trgo. Varaždin: Zajednica općina Memorijalnog područja Kalnik; Zagreb: Institut za historiju radničkog pokreta.
- Tko je tko u NDH, Hrvatska 1941. - 1945.* 1997. Ur. Marko Grčić, gl. ur. Darko Stuparić. Zagreb: Minerva, str. 350.
- VAUHNİK, Vladimir. 1965. *Nevidna fronta*. Buenos Aires: „Svobodna Slovenija“.
- VODUŠEK STARIĆ, Jerca. 2002. *Slovenski špijoni i SOE 1938 – 1942*. Ljubljana: samozal. *Zbornik sjećanja Zagreb 1941-1945* 1982-1984. Sv. 1-4, ur. Lutvo Ahmetović i dr. Zagreb: Gradska konferencija SSRNH; Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske; Školska knjiga.

Intelligence activities by Dr. Karl Radoničić and a group of naval officers in connection with the NOP and I.S. in 1943-1944

The paper deals with actions and fate of the group of naval officers, non-commissioned officers and civilians who, in June 1944, were condemned by the Court Martial of the Zagreb Military Command for collaboration with the National Liberation Movement. From September 1943 to May 1945, this court condemned a number of groups and individuals, Home Guard officers and soldiers. This is a part of an extensive research work on the activities of anti-fascists within the ranks of the Armed Forces of the Independent State of Croatia in Zagreb during WWII. They were organized by several members of the Communist Party. The activities and the fate of members of the repressive apparatus of the NDH, intelligence agents, investigators, prosecutors and judges are also portrayed and analyzed.

The Military Committee of the National Liberation Movement within the "Navy Command of the Independent State of Croatia" existed since 1942, and was linked to the British Intelligence Service. The group consisted from senior officer, non-commissioned officers, and civilians. The principal defendant Dr. Karlo Radoničić was among the most important intelligence agents who worked for the National Liberation Movement in Zagreb during 1943 and 1944, and was also connected to the Intelligence Service agents. The members of this group were, among others, Mladen Angeli, the son of the Commander of the NDH Navy Rear Admiral Edgar Angeli, a General Staff Colonel Hočevar, a retired Lieutenant Colonel Žmavec, and a Major Marchi.

From twenty one defendants, only two certainly survived, and for one there is no reliable data. Six were shot in Maksimir (Dotrščina), while twelve were killed in the concentration camps. Of nine of their investigators, prosecutors and judges, seven fled abroad after the fall of the Independent State of Croatia, one was sentenced to death and executed, and one had his death sentence reduced to 20 years of imprisonment. The majority of the convicted, as well as the judges, were ex-professional officers who continued their military careers, started during the Kingdom of Yugoslavia, in the Armed Forces of the Independent State of Croatia.

Key words: the Court Martial of the Zagreb City Command, the NDH Navy Command, intelligence service, „GA 1“, the British Secret Intelligence Service, the local KPH committee for Zagreb, secret military committees, "People's Aid", Partisans, communists

Ključne riječi: „Ratni sud Zapovjedništva grada Zagreba“, „Zapovjedništvo mornarice NDH“, obavještajna služba, „GA 1“, British Secret Intelligence Service, Mjesni komitet K.P.H. za Zagreb, vojni odbori, „Narodna pomoć“, partizani, komunisti

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

44

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase, sans-serif font.

ZAGREB 2012.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 44

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Damir Boras

Glavni urednik / Editor-in-Chief

Hrvoje Gračanin

Uredništvo / Editorial Board

Bruna Kuntić-Makvić (stara povijest), Zrinka Nikolić Jakus (srednji vijek),
Hrvoje Petrić (rani novi vijek), Željko Holjevac (moderna povijest),
Tvrтко Jakovina (suvremena povijest), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest)

Međunarodno uredničko vijeće / International Advisory Board

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko
Bratož (Ljubljana), Snježana Buzov (Columbus, Ohio), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki
(Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Alojz Ivanišević (Wien),
Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz),
Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj),
Nada Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd),
Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

*Izvršna urednica za tuzemnu i inozemnu razmjenu /
Executive Editor for Publications Exchange*

Kristina Milković

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske,
Zaklade Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama/The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO

Naslovna stranica

Iva Mandić

Grafičko oblikovanje i računalni slog

Marko Maraković

Lektura

Julija Barunčić Pletikosić

Tisak

DOMAGRAF d.o.o.

Naklada

300 primjeraka

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*